

Hak-al

NATUUR- EN VOGELWACHT CULEMBORG september 2022 – jaargang 48 – nummer 3

Waterspecial

***Met: waterplanten, watervogels,
waterinsecten, hoog- en
laagwater en gevaarlijk water***

Het Oortdeel

Louis van Oort
Lvanoort@planet.nl

Water

Deze Hak-al is een waterspecial, oftewel een editie met veel verhalen over dieren en planten in en om het water. Laat nou het wrange toeval willen dat we net uit een gortdroge zomer komen, waarin juist heel wat natuur naar de gallemiezen ging door een gebrék aan water.

Nou ja, we zullen het maar zien als aansporing om er wat aan te doen: al dat moois dat we nu nog in sloten, poelen en rivieren kunnen vinden, wil je toch zeker niet kwijt? Maar ik vrees dat het wel die kant opgaat nu de lentes en zomers steeds heter en vooral droger worden. En je gelooft het bijna niet, maar er zijn nog altijd lieden die ontkennen dat er iets aan de hand is. Dat dit gewone langjarige schommelingen zijn in het klimaat; schommelingen die zich al duizenden jaren voordoen. Tuurlijk joh.

Klimaatontkenners (eigenlijk een raar woord, want ze ontkennen doorgaans niet dat er zoiets is als een 'klimaat' maar spreken vooral hun twijfels uit over de opwarming van het klimaat door menselijk toedoen. Ze zouden dus eigenlijk klimaatopwarmingsontkenners moeten heten. Maar ja, te lang om lekker te bekken in de media), klimaatontkenners dus, refereren in hete droge jaren altijd aan de legendarische zomer van 1976, toen het inderdaad belachelijk lang heel warm en ontstellend droog was. Maar het is niet voor niets een zomer die iedereen van 50 jaar en ouder zich nog kan herinneren. Die zomer was juist legendarisch omdat de temperaturen en droogte zo extreem waren. Zo'n jaar viel enorm op tussen de gebruikelijke Hollandse zomers waarbij je drie weken te pletter regende en je altijd een trui bij de hand moest hebben. Tegenwoordig zijn de cijfers van de zomer van '76 weliswaar nog steeds opvallend, maar

bepaald niet meer in die mate van toen. De laatste 5 jaar zijn we het zelfs een beetje gaan verwachten dat er minstens één hittegolf is en de grens van 40 graden in zicht komt, terwijl het record tot 2019 liefst 75 jaar op 38,9 graden had gestaan. Zo'n bundeling van extremen in korte tijd betekent dat de kans op toeval, de kans op niet-abnormale afwijking van de jarenlange gemiddelden vrijwel nihil is.

Normaal zou ik zeggen: laat iedereen lekker zelf weten wat ze vinden. Maar het blijven beweren dat dit gewoon bij de schommelingen in het klimaat hoort en dat de mens daar weinig of niks mee van doen heeft, is niet alleen een domme vorm van escapisme maar potentieel ronduit schadelijk. Het dwarsboomt de meer dan noodzakelijke oplossingen waarnaar gezocht moet worden en maatregelen die keihard nodig zijn.

"Ach joh, is toch lekker als we hier straks supergoeie wijnen kunnen verbouwen, die we dan ook nog eens lekker de hele zomer buiten op het terras kunnen drinken", hoor je dan zo'n kopinhetzander weleens vrolijk zeggen. Maar vertel dat maar aan de wijn-, olijf- en amandelboeren in Zuid-Spanje, die amper weten waar ze een druppel water vandaan moeten halen in een gebied waar het 's zomers inmiddels bijna permanent 40 graden of warmer is.

Als natuurliefhebber kun je dan nog denken: dankzij die opwarming zitten er tegenwoordig wel mooi volop Cetti's zangers in ons gebied, kun je de zuidelijke keizerlibel tegen het lijf lopen en is het niet denkbeeldig dat over een tijdje bijeneter en hop in onze contreien broeden. Maar of dat allemaal opweegt tegen de komst van de tijgermug, het massaal sterven van vissen in opdrogende poelen en zuurstofloze wateren, en natuurlijk het noodgedwongen uit de vaart nemen van de sympathieke Liniepont, ik vraag het me af... 🐦

Drooggevallen steiger van de Liniepont bij Fort Everdingen. Koos Boekema

Voorplaatfoto visdief. Paul van Veen

6

9

Waterspecial

2022 – 3

14

16

20

24

26

32

In dit nummer

- 2 Het Oortdeel – *Water*
- 4 Van het bestuur
- 5 Egels en water
- 6 Hoe florissant zijn onze sloten?
- 8 Libellen in de nieuwe poelen
bij de Leidsche Hoeven
- 14 Nieuwe rubriek – *Ik teken ervoor!*
- 16 Water stuurt, ook in de natuur
- 20 Aha, op die manier! – *Berry Lucas*

- 22 Waterbeestjes scheppen
- 24 Waar komt die naam vandaan? – *Visdiefje*
- 26 Hoe ontwikkelde de broedvogelrijkdom van
de Lekuiterswaarden zich tussen begin jaren'70 en 2022?
- 32 Kroniek van een wiel,
zijn stamgasten en een waterfiets
- 35 Colofon
- 36 Achterop

www.nvwc.nl

Van het bestuur

bestuur@nvwc.nl

door Kars Veling

Dat is het mooie van natuurliefhebber zijn: je kunt overal genieten!

De afgelopen maanden zijn veel van ons op vakantie geweest. Sommigen ver weg, anderen dichtbij of vanuit hun thuisadres, maar waar je ook was, overal is natuur te vinden en overal kom je dus aan je trekken.

*Dichtbij De Regulieren,
ver weg Queyras, Frankrijk*

De prachtige uitgestrekte bosgebieden in Duitsland, de mistige en natte (ja daar nog wel) Hautes Fagnes in België, het schitterende merengebied van La Brenne in Frankrijk waar we al driemaal een zeer soortenrijk jubileumkamp hebben gehouden, de kurkdroge siërra's in Spanje waarboven de gieren cirkelen op zoek naar een lekker vers lijf. Er is enorm veel te beleven als je er oog voor hebt. Maar je hoeft natuurlijk niet perse ver weg. In Nederland heb je de uitgestrekte heidevelden in Drenthe (die vroeger paars waren, weet u nog wel?) waarover je uren kunt dwalen, het Limburgse Heuvelland met z'n buitenlandse uitstraling, de weidse Flevopolder waar, tussen het intensieve landbouwgebied ook prachtige pareltjes liggen, de duinen, de Wadden, de Veluwe en noem maar op.

Heerlijke vakantiebestemmingen om te genieten van planten, dieren, landschap, natuur. Maar wat zijn we toch geluksvogels dat we ook heel dichtbij al zoveel te genieten hebben. Op de fiets vanaf Culemborg zit je binnen vijf minuten langs de dijk en de uiterwaarden zijn schitterend geworden sinds de natuurontwikkeling begin 2000. Binnen een kwartiertje ben je naar de Regulieren gefietst en ook daar is het heerlijk wandelen en genieten van de bruin zandoogjes en andere vlinders die daar volop vliegen. Het Culemborgse veld,

de put van Buren, de Bolgarijen en nog meer pareltjes zijn in onze directe omgeving te vinden.

En alsof dat nog niet genoeg is, hebben we natuurlijk ook nog het stedelijk gebied waar we in onze tuinen, die we natuurlijk zo natuurlijk mogelijk hebben ingericht, ook allerlei boeiende planten en dieren tegenkomen. En ook in de rest van Culemborg kunnen we mooie groenstroken, parken en bermen vinden. De gemeente heeft biodiversiteit als belangrijk speerpunt en dat is heel goed. We zijn als NVWC regelmatig in gesprek met de gemeente. De wil is er, maar we zien toch heel vaak dat het net niet op de beste manier wordt uitgevoerd. Dat bomen en struiken worden gesnoeid in de broedtijd, dat groenstroken worden gemaaid, maar dat het dan twee weken duurt voor het maaisel is afgevoerd en meer van dat soort zaken. Gelukkig luistert de gemeente wel naar ons en we hebben echt vertrouwen dat het steeds beter zal gaan met de inrichting en het beheer. Dan hoeven we voortaan helemaal niet meer weg in de vakantie! 🐦

Egel te water

door Annette van Berkel

Weidsteeg met verdronken egel, inzet close up van de verdronken egel

Een verdronken egel in de Weidsteeg zette mij tot het schrijven van dit stukje. De Weidsteeg heeft beschoeiing aan beide oevers. Er hangen weliswaar uittreedplankjes, echter maar om de 100 m. Ze hangen vaak nauwelijks in het water of zijn geheel of gedeeltelijk kapot. Knappe egel als je ze vindt en als je er een vindt om er dan mee uit het water te komen.

Maar om dicht bij huis te blijven: ik heb ook wel eens een egel uit een ingegraven, met water gevulde cementkuip gevist. Een tegenwoordig populaire *tiny* pool. Als je daar geen goede uittreedmogelijkheid in bouwt zijn ze levensgevaarlijk voor egels.

Egels en water

Egels zijn graag geziene gasten in de tuin en gebruiken daar graag drinkwater uit een vogelbadje of een vijver. Daarbij raken ze nogal eens te water. Geen punt want zo'n vogelbadje is ondiep en daar loop je zo uit. Vijvers leveren ook geen probleem want egels kunnen prima zwemmen. Wel een probleem is nogal eens het uit de vijver komen.

Geleidelijke oevers en uittreedplaatsen

Egels kunnen niet klimmen door hun pootjes op te steken en zich omhoog te trekken. Zij komen alleen uit water als hun pootjes grond of veel oeverplanten raken waar ze overheen zwemmen. Dan kunnen ze eruit lopen. Dat betekent dat je vijver een geleidelijke oever moet hebben. Dat wil zeggen grond of oeverplanten moeten onder water beginnen en met een niet te steile hellingshoek naar droog gaan. Dat kan ook met stenen of een plank met ruw oppervlak bewerkstelligd worden. Van belang is dat de uittreedplek minstens 10 cm onder water begint en geleidelijk omhoogloopt. Dit geldt voor alle soorten water dieper dan een paar cm. Zowel voor kleine vijvers of poeltjes als grote vijvers in het openbaar groen.

Doe uw voordeel met bovenstaande kennis en deel die! 🦔

✓ Boven natuurlijke oever bij Koopmansgildeplein

✗ Inzet uittreedplankje Plantage

✓ Onder tuinvijver met natuurlijke oever

✗ Inzet tuinvijver met egelonvriendelijke oever

Hoe florissant zijn onze sloten? *een sneakpreview*

door Bram Schenkeveld, fotomateriaal leden Plantenwerkgroep

Toen de bermen in Parijsch waren afgefallen, moesten we als plantenwerkgroep een ander onderzoeksthema voor dit jaar verzinnen. Er komt een themanummer over water opperde iemand. Zullen we de sloten in Culemborg gaan doen? De bebouwde kom in oost en west en dan kijken of er verschillen zijn. Een goed idee vond iedereen. Dus zo gezegd zo gedaan.

nmiddels zijn we tweemaal het veld in geweest. De eerste tocht voerde naar en door de Zump, het veel geprezen gemeentelijk natuurgebiedje in Voorkoop. De tweede bracht ons in Molenzicht/ Parijsch, het gedeelte tussen dijkvoet en Luthulisingel / Papiermolenweg / Hermelijnsingel. Na de vakantie willen we nog twee plekken in de stad bezoeken. De resultaten en onderstaande bespreking daarvan zijn dus heel voorlopig. Een sneakpreview.

Eerlijk gezegd viel de soortenrijkdom van de sloten en de slootkanten van de Zump ons tegen. Niet meer dan 41 vaatplantsoorten, de meeste heel algemeen en kenmerkend voor voedselrijk water. Holpijp als enige kwelindicator aanwezig en kamgras op 1 plek in de slootkant als enige rode-lijstsoort. De meeste sloten droegen een gesloten kroosdek. Dat is ook een teken van voedselrijk water met knopkroos, een exoot uit Noord-Amerika als dominante soort. En ook grote kroosvaren een andere exoot uit Amerika vormde plaatselijk een dik tapijt. En onder dat tapijt is niet veel leven mogelijk.

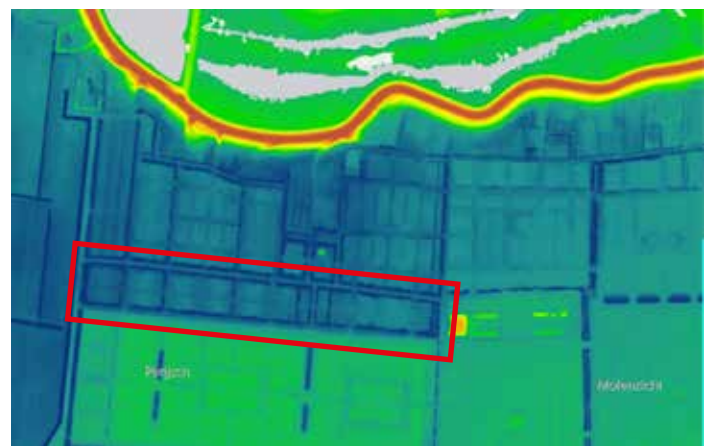
Nee dan Parijsch. Tenminste 20 soorten meer. Waaronder kwelindicatoren als dotterbloem, kleine watereppe, holpijp, slanke waterkers, waterviolier, reuzenpaardenstaart. Verder zeldzaamheden als gewoon blaasjeskruid, lidsteng, trilgraszegge en de rode-lijstsoort krabbenscheer.

Vooraf de sloten en brede oevers van de watergangen langs het Kwartel- en Reigerpad zijn bijzonder. Helder water waarin (half) ondergedoken waterplanten zoals aarvederkruid, glanzig fonteinkruid, lidsteng en waterviolier goed zichtbaar zijn. Hele velden krabbenscheer. En op de brede kant nat grasland, al gemaaid en met diepe tractersporen, maar met toch nog goed waarneembaar karakteristieke soorten als dotterbloem, grote ratelaar, moerasrolklaver, rietorchis, trilgraszegge, tweerijige zegge. Hier ontwikkelt zich een dotterbloem-hooiland.

Hoe zijn die verschillen tussen oost en west te verklaren. Hoe kan het dat een gebiedje als de Zump, beheerd als natuurgebied, minder floristische kwaliteit heeft dan een sloot zoals langs het Reigerpad primair bedoeld voor de afwatering van een woonwijk. Kwel is hierop het antwoord. Aan de slootkanten en via de slootbodem uittredend grondwater. Dit kwelwater is rijk aan mineralen zoals calcium, magnesium en ijzer, die voedingsstoffen zoals nitraat, fosfaat en ammonium binden en zo onbereikbaar maken voor planten. Het slootwater wordt minder voedselrijk en in een dergelijk milieu is de biodiversiteit veel groter dan in voedselrijk water waarin sommige soorten als grof hoornblad, liesgras, diverse kroossoorten gaan domineren.

De kwel in het gebied Parijsch is zogenaamde ondiepe kwel. Het peil in de Lek is vanwege de stuw bij Hagestein ter hoogte van Culemborg tamelijk constant en wel circa 3 m +NAP. Het slootpeil in Parijsch is 0,6 m +NAP. Onderstaand plaatje geeft een beeld van de relatief lage ligging van de wijk.

Drooglegging Relatieve hoogteligging Parijsch (bron: www.ahn.nl) en sloten Kwartel- en Reigerspad (rood omkaderd)

Stuw Kokmeeuwpad

*Blauwalg Distelvlinder
Links reuzenpaardestaart*

Lidsteng

Peilschaal in de haven

Laag rivierwater

Door dit peilverschil stroomt er water vanuit de rivier onder de dijk en door de zandige ondergrond naar de sloten in Parijsch. Vlak achter de dijk bedraagt deze kwel zelfs meer dan 3 mm/dag. En zelfs bij de lage rivierstand van deze zomer (lager dan 2 m +NAP op 7 augustus 2022, zie foto) loopt er nog water over de stuw op de hoek Pijsseweg/Kokmeeuwpad, die het peil in dit deel van Parijsch bepaalt. Ditzelfde geldt voor de twee stuwen aan de Reelaan/Betsy Perkweg, die de peilen in de andere delen van Parijsch/Molenzicht bepalen (zie foto). Zelfs in tijden van lage rivierstanden (is er genoeg toevoer van grondwater om het water in de sloten op peil te houden en van voldoende kwaliteit te laten zijn. Hoe anders is dat in de Zump en in veel andere wijken van Culemborg.

De Zump is onderdeel van het peilgebied van het Beusichemsche Veld aan de andere kant van de provinciale weg N320 met elkaar verbonden via een duiker. Dit landbouwgebied heeft een hoger zomer- dan winterpeil (0,85 m versus 0,80 m +NAP). In de zomer wordt rivierwater ingelaten tegen de verdroging. In de winter wordt het peil verlaagd om de drooglegging te waarborgen en in het voorjaar

al snel het land te kunnen bewerken. Dit tegennatuurlijk ritme en vooral de aanvoer van voedselrijk water in de zomer is funest voor de biodiversiteit.

De nieuwe woonwijk Hooze Prijs is ontworpen met veel water. Bij het huidige peil van 0,4 m +NAP is er hier zo ver van de rivier geen sprake van kwel maar van wegzijging. In tijden van droogte zakt het peil weg, wordt het water warm, is er geen aanvoer van vers zuurstofrijk water en ontstaat er blauwalg (zie foto). Dit is een terugkerend probleem in Hooze Prijs en zo erg dat er deze week (eerste week augustus 2022) door een gemeenteraadslid vragen zijn gesteld aan het college over de stankoverlast in enkele sloten in Hooze Prijs.

Zoals gezegd zijn we pas twee keer het veld in geweest, maar zijn er al grote floristische verschillen tussen de sloten in de diverse delen van de bouwde kom van Culemborg vastgesteld. Deze nazomer willen we op nog tenminste twee plekken verder onderzoek doen naar de relatie tussen biodiversiteit en waterhuishouding. Wie weet rolt daar nog een advies uit voort waarmee problemen als hierboven geschetst opgelost kunnen worden. 🐦

Libellen bij de nieuwe poelen in de Leidsche Hoeven

door Karin Verspui en Pieta van het Hoofd

*Vrouwtje van de tengere grasjuffer.
Pieta van het Hoofd*

In de Leidsche Hoeven zijn twee nieuwe poelen gegraven en deze bieden mogelijkheden voor libellen. We hebben de ontwikkeling van de libellenfauna in deze poelen de afgelopen drie jaar gevolgd.

In de Leidsche Hoeven, een gebied tussen Culemborg en Tricht, zijn inrichtingsmaatregelen uitgevoerd om de natuurwaarden verder te ontwikkelen. De provincie Gelderland realiseert dit plan in samenwerking met de gemeente Geldermalsen, het waterschap Rivierenland, het Geldersch Landschap, Staatsbosbeheer, de Heerlijkheid Mariënwaerd en particuliere eigenaren. Een van die maatregelen was het graven van twee nieuwe poelen in het gebied in 2018. Poel Noord ligt in het grasland ten noorden van de wetering de Nieuwe Graaf en poel Zuid in het grasland ten zuiden van deze wetering. Deze poelen bieden nieuw leefgebied voor libellen.

Op onderzoek

We hebben ons de vraag gesteld welke libellensoorten gebruik gaan maken van deze poelen en hoe de libellenfauna zich zal ontwikkelen in de tijd. Ook is het de vraag welke verschillen we vinden tussen deze twee poelen, die beide in 2018 zijn gegraven. Afgelopen drie jaar zijn twee vaste monitorroutes (van 50 meter) elke twee weken van mei tot half september gelopen en hebben we op de twee routes libellen geteld. Deze in totaal 60 tellingen zijn uitgevoerd volgens de voorwaarden van het Landelijk Meetnet Libellen.

De libellensoorten

In 2019, 2020 en 2021 zijn in totaal 22 libellensoorten op de routes bij de twee poelen waargenomen. Bij poel Noord zijn 21 soorten libellen waargenomen in drie jaar en dat is meer dan de 16 soorten bij poel Zuid. De waarneming van de koraaljuffer bij poel Noord is heel bijzonder (zie kader). Vijf andere soorten zijn ook alleen bij poel Noord gevonden waaronder de glassnijder en de vroege glazenma-

ker, die in 2019 en 2020 bij de sloot en wetering in de buurt van poel Noord het meest werden gevonden (Verspui & van Ingen 2020). De grote roodoogjuffer is alleen bij poel Zuid gezien. Bij poel Zuid zijn in drie jaar meer libellen geteld (556) dan bij poel Noord (206). De drie heidelibelloorten waren talrijker bij poel Noord dan bij poel Zuid (72 libellen tegen 19 libellen). De gewone oeverlibel en een aantal juffers zijn in hogere aantallen geteld bij poel Zuid.

De karakteristieke soorten voor voedselrijke kleine wateren zijn het lantaarntje, de variabele waterjuffer, de kleine roodoogjuffer, de paardebijter en de bloedrode heidelibel (NVL 2002) en deze zijn allemaal bij de poelen gevonden. Pioniersmilieus waar nog niet veel vegetatieontwikkeling is, hebben als karakteristieke soorten de tengere grasjuffer, de platbuik, de bruinrode heidelibel, de bandheidelibel en de grote keizerlibel (NVL 2002). Met uitzondering van de bandheidelibel, die in Zuid- en Oost-Nederland voorkomt, hebben we al deze soorten waargenomen bij de poelen (zie de lijst op pagina 11).

Ontwikkeling van de poelen

Nieuw gegraven poelen en hun oever- en watervegetatie ontwikkelen zich in de tijd. De fotoreeks van poel Noord en poel Zuid laat zien dat de twee poelen in mei 2019 kale oevers hadden en geen vegetatie in het water of aan de oever. Poel Noord is in de loop van de jaren meer dichtgegroeid met hoge vegetatie en er is nog weinig open water over. Poel Zuid heeft in 2021 nog steeds veel open water en heeft minder vegetatie (foto's pagina 10).

OntwikkelingpoelenNoordenZuidvan2019-2021

foto's Karin Verspui

Poel Noord mei 2019

Poel Zuid mei 2019

Poel Noord juli 2020

Poel Zuid juli 2020

Poel Noord mei 2021

Poel Zuid juni 2021

Ontwikkeling van de libellen

In beide poelen is in de periode van drie jaar een toename van het aantal libellen en het aantal soorten libellen te zien (grafieken pagina 11).

We lichten er vier libellensoorten uit, die goed nieuwe biotopen koloniseren (NVL 2002): de gewone oeverlibel, het lantaarntje, de watersnuffel en de tengere grasjuffer (zie kader op pagina 12).

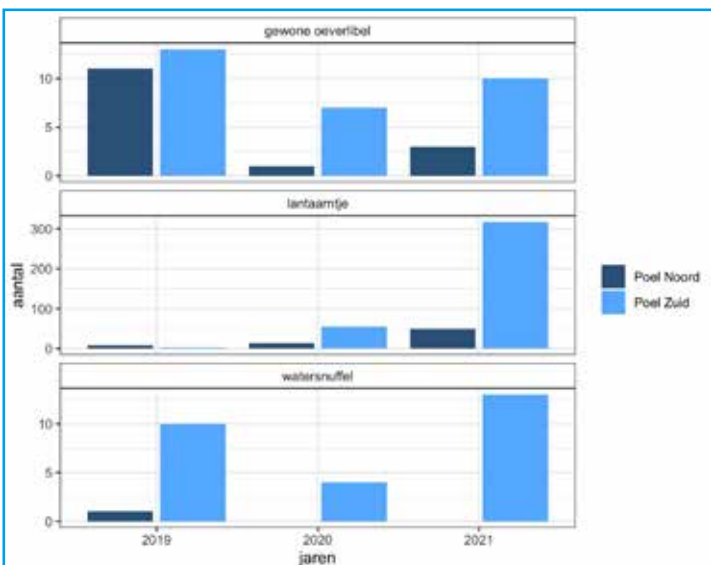
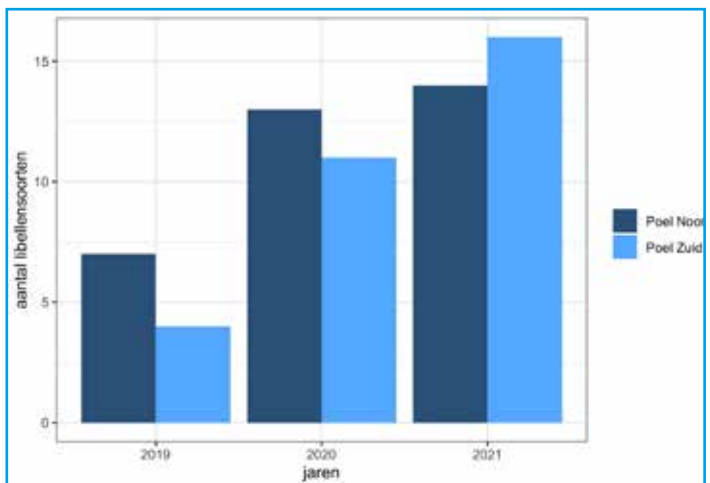
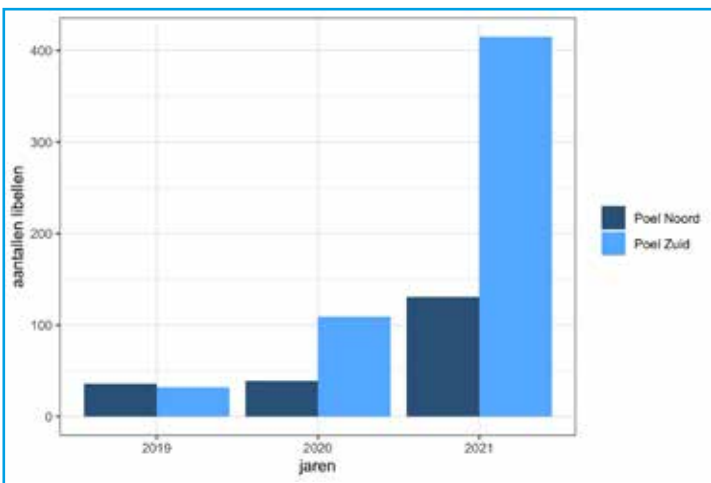
De gewone oeverlibel is in 2019 bij beide poelen geteld in ongeveer gelijke aantallen. Deze soort met een voorkeur voor weinig begroeide oevers is bij de meer dichtgroeende poel Noord achteruitgegaan en bij poel Zuid, met meer open water, min of meer stabiel gebleven. Bij poel Zuid is ook voortplantingsgedrag waargenomen. Het lantaarntje laat een andere ontwikkeling zien. Hoe langer de poel bestaat, hoe meer lantaarntjes er te vinden zijn. In 2019 zagen we lage aantallen lantaarntjes maar in 2021 telden we wel 317

Waargenomen libellen en totaal aantal (in 2019, 2020 en 2021) bij poel Noord en poel Zuid in de Leidsche Hoeven

Soortnaam	Wetenschappelijke naam	Poel Noord	Poel Zuid
azuurwaterjuffer	Coenagrion puella	4	30
blauwe breedscheenjuffer	Platynemis pennipes	4	2
blauwe glazenmaker	Aeschna cyanea	1	0
bloedrode heidelibel	Sympetrum sanguineum	21	4
bruinrode heidelibel	Sympetrum striolatum	42	15
gewone oeverlibel	Orthetrum cancellatum	15	30
gewone pantserjuffer	Lestes sponsa	3	0
glassnijder	Brachytron pratense	2	0
grote keizerlibel	Anax imperator	4	7
grote roodoogjuffer	Erythromma najas	0	11
houtpantserjuffer	Chalcolestes viridis	1	1
kleine roodoogjuffer	Erythromma viridulum	11	25
koraaljuffer	Ceriagrion tenellum	1	0
lantaarntje	Ischnura elegans	70	375
paardenbijter	Aeschna mixta	3	2
platbuik	Libellula depressa	8	14
steenrode heidelibel	Sympetrum vulgatum	9	0
tengere grasjuffer	Ischnura pumilio	1	9
variabele waterjuffer	Coenagrion pulchellum	1	3
viervlek	Libellula quadrimaculata	1	1
vroege glazenmaker	Aeschna isosceles	3	0
watersnuffel	Enallagma cyathigerum	1	27

Gewone oeverlibel. Karin Verspui

- Grafiek linksboven Ontwikkeling van het aantal soorten libellen bij de poelen in de Leidsche Hoeven van 2019-2021.
- Grafiek boven Ontwikkeling van het aantal libellen bij de poelen in de Leidsche Hoeven van 2019-2021.
- Grafiek links Ontwikkeling van het aantal libellen van de gewone oeverlibel, het lantaarntje en de watersnuffel bij de poelen in de Leidsche Hoeven van 2019-2021.

het rivierengebied. Toch weet deze soort de nieuwe poelen in de Leidsche Hoeven te vinden en zich in een van de poelen een aantal jaar te handhaven (grafiek hiernaast).

Twee poelen, twee ontwikkelingen

Er is duidelijk een ontwikkeling te zien in de libellenfauna bij de twee nieuwe poelen in de Leidsche Hoeven en de ontwikkeling is niet voor elke poel hetzelfde. In de komende jaren gaat de ontwikkeling van de vegetatie en van de libellen in de poelen verder en gaan we zien of er meer lantaarntjes en weer nieuwe libellensoorten te vinden zijn.

Meer lezen

- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Verspui, K., A. van Berkel, R. van de Haterd, M. de Nie & K. Veling, 2008. Libellen tussen Lek en Linge. NVWC, Culemborg.
- Verspui K. & G. van Ingen, 2020. De Leidsche Hoeven een nieuw natuurgebied vol dagvlinders, hommels en libellen. Hak-al 46(2): 9-13.

lantaarntjes bij poel Zuid. Bij beide poelen is voortplantingsgedrag gezien. Deze soort is niet zo kieskeurig en bij helder en bij matig voedselrijk water komen de hoogste aantallen voor. Meer watersnuffels zijn geteld bij poel Zuid dan bij poel Noord in 2019. In de volgende jaren werd de soort niet meer gezien bij poel Noord en werd wel geteld bij poel Zuid. Bij deze poel werd voortplantingsgedrag van deze soort gezien. De watersnuffel is vooral een soort van de zandgronden en de duinen en niet van

Links mannetje van de tengere grasjuffer in de Leidsche Hoeven, boven Koraaljuffer, rechts vrouwtje van de tengere grasjuffer in de Leidsche Hoeven. Pieta van het Hoofd

Waarnemingen tengere grasjuffer

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2019										
2020						1	1	1	1	1
2021		1	2	1			1			

Tengere grasjuffer

Op 12 juli 2020 telden Karin en ik allebei een deel van de routes van de Leidsche Hoeven. Eén juffer bij poel Zuid kon ik niet thuisbrengen. Ik had al wel geleerd dat lantaarntjes erg van elkaar kunnen verschillen, maar deze was misschien toch anders. Karin was meteen enthousiast en zei: "Ik denk dat het een tengere grasjuffer is." De boeken kwamen op tafel en ze liet mij de verschillen zien tussen het lantaarntje en de tengere grasjuffer.

De tengere grasjuffer is één van de kleinste Europese libellen. Het jonge vrouwtje heeft feloranje op de kop, het borststuk en de onderkant van het achterlijf en de bovenkant van het achterlijf is helemaal zwart. Uitgekleurde vrouwtjes kunnen groen of soms helderblauw zijn maar ook dan is de bovenzijde van het achterlijf helemaal zwart zonder achterlichtje.

Ik ben regelmatig teruggegaan om foto's te maken en om te kijken of de tengere grasjuffer er nog zat en of ik een mannetje kon ontdekken. We vonden dat jaar ook mannetjes van de tengere grasjuffer. Zij hebben een donker achterlijf en een lichter achterlichtje dat loopt van de achterkant van segment acht tot op segment negen. Dat verschilt van het lantaarntje waarbij alleen segment acht licht gekleurd is. Ook bij poel Noord ontdekten we in september een exemplaar. Voor mijn gevoel had ik iets speciaals ontdekt en o, wat zijn ze mooi.

Afgelopen jaar was het spannend of we ze weer aan zouden treffen. Bij poel Noord hebben we ze niet gezien maar ja hoor, bij poel Zuid waren ze er in 2021 weer.

De tengere grasjuffer is een vrij zeldzame soort in Nederland en is een uitgesproken pionier van ondiep en nog weinig begroeid water. De soort verdwijnt vaak na enkele jaren als de plek niet meer zo geschikt is. De vliegtijd is van midden mei tot midden september met twee pieken in aantallen, in juni en in begin augustus (NVL 2002). Er zijn aanwijzingen dat er twee generaties tengere grasjuffers zijn in één jaar. In 2020 is de soort later in het jaar gevonden en in 2021 zowel vroeger als later in het jaar.

Het aantal tengere grasjuffers geteld op de 10 tellingen (in de periode begin mei - half september) in 2019, 2020 en 2021 bij poel Zuid (getal in lichtblauw) en bij poel Noord (getal in donkerblauw) in de Leidsche Hoeven.

Koraaljuffer

Op 25 augustus 2021 zag ik bij poel Noord een rode juffer. In eerste instantie dacht ik aan een vuurjuffer, die ik maar al te goed ken uit de Tichelgaten, maar die ik meestal in het voorjaar zie. De andere rode juffer in Nederland is de koraaljuffer die ik wel ken uit de veengebieden, maar niet van hier. Dus twijfel. Na het maken van een paar foto's was ze ook meteen verdwenen. De niet zo goede foto naar Karin opgestuurd en gelukkig was een van de kenmerken, de oranje poten, redelijk te zien. De vuurjuffer heeft zwarte poten en bij de koraaljuffer zijn ze oranje tot lichtbruin. Dus ja, het bleek een koraaljuffer.

De koraaljuffer is vrij algemeen in Nederland. Het is een soort van voedselarme vennen en hoogveen. Het is een heel ander biotoop dan de poel in de Leidsche Hoeven.

In de omgeving van Culemborg hebben we deze soort nog nooit gezien en de soort komt niet voor in ons overzicht van de soorten tussen Lek en Linge (Verspui et al. 2008). Ook op Waarneming.nl bleek de koraaljuffer in de afgelopen vijf jaar (2017-2021) niet gemeld in deze omgeving. De twee dichtstbijzijnde plekken met waarnemingen zijn Heidestein bij Zeist naar het noorden (ongeveer 16 kilometer weg) en het Pompveld bij Waardhuizen naar het zuiden (ongeveer 23 kilometer weg). In de literatuur (NVL 2002) staat dat de libellen van deze soort zich niet ver van het voortplantingswater verwijderen maar deze koraaljuffer is toch echt aan het zwerven gegaan.

Nieuwe rubriek: **Ik teken** Natuurtekeningen Rebecca Engels

door Louis van Oort

In de volgende Hak-al (december) starten we met een nieuwe rubriek: 'Ik teken ervoor!'

Hierin wordt iedere keer een natuurtekening van Rebecca Engels getoond, die ze speciaal voor de Hak-al maakt. Wie is de vrouw achter deze fantastische tekeningen, die op Instagram een enorme fanbase heeft?

Het korte antwoord luidt: Rebecca Engels is een 32-jarige communicatiespecialist. Ze komt oorspronkelijk uit het Noord-Hollandse Wormerveer en woont sinds bijna vier jaar met Bas Engels aan de Vliegerweg in Culemborg. Met Bas is meteen de link van Rebecca met de NVWC genoemd. Hij is namelijk lid van de Vogelwerkgroep; een fanatiek trekteller, die het in zijn korte tijd bij de NVWC al voor elkaar gekregen heeft dat er tegenwoordig vaker vanaf telpost Werk aan het Spoel wordt geteld dan vanaf de aloude telpost in de Redichemse Waard. Met Bas maakt ze regelmatig wandelingen in de leuke gebieden en gebiedjes in en om Culemborg: langs de Lek, langs de trektelpost, in de Regulieren en de Molenkade. De Plantage wordt zelfs bijna dagelijks bezocht. In dit stadsparkje is dan ook genoeg te zien, en niet alleen vogels. "Als de daslook in bloei staat of de krokussen, wil ik dat echt wel zien", vertelt Rebecca, die uit deze wandelingen ook inspiratie haalt voor haar tekeningen.

Bijna 20.000 volgers

Rebecca was altijd al geïnteresseerd in flora en fauna (ze is ook afgestudeerd ecooloog) maar heeft de liefde voor tekenen pas in 2021 herontdekt. Waar kwam dat door? "Op de middelbare school heb ik veel getekend en ik kreeg ook altijd goede cijfers. Maar tekenen paste niet in het profiel waar biologie in zat, en ik wilde per se biologie doen, dus moest ik tekenen laten vallen. Dat ik het vorig jaar weer opgepikt heb, is de schuld van Bas", zegt ze lachend. "Hij had altijd hobby's en was altijd weg. 'Waarom zoek jij geen hobby?', vroeg hij. En zo ben ik weer gaan tekenen. Inmiddels is het is een beetje uit de hand gelopen hobby."

Dat mag je wel zeggen: Rebecca heeft bijna 20.000 volgers op Instagram, uit binnen- en buitenland. Via haar account natureart_byrebecca kunnen haar volgers meekijken hoe haar kunstwerken vorm krijgen, en dat blijkt enorm aan te slaan. "Vooral de reels doen het enorm goed!" Voor de gemiddelde NVWC-lezer, die nu denkt: 'Ehmm reels?' Dat zijn feitelijk niets meer dan leuk aangeklede korte filmpjes.

1,8 miljoen kijkers

Eén reel springt er met kop en schouders bovenuit en gaf ook een enorme boost aan het aantal volgers. Het gaat om de reel over mischien wel haar bekendste tekening: het portret van een ijsvogel. Deze clip werd liefst 1,8 miljoen keer bekeken; een ongelooflijk hoog aantal. Daarvóór had een reel over haar tekening van twee puttertjes al 300.000 views gehad. In korte tijd werd Rebecca met haar werk dus een Insta-fenomeen. Het levert haar naast brede waardering ook langzamerhand steeds meer opdrachten op.

Levensrecht

De waardering is meer dan terecht, want haar portretten zijn levensrecht. Er gaan dan ook heel wat uren werk in de tekeningen zitten. Voor de ijsvogel trok ze bijvoorbeeld een complete werkweek uit. Ze is ook erg kritisch op zichzelf: "Achteraf ontdek ik vaak dingen die beter hadden gekund. Maar als je de tekening dan geeft en die persoon is heel tevreden, ben ik toch ook wel tevreden." Hoewel Rebecca allerlei soorten planten en dieren tekent, portretteert ze toch het liefst vogels. "Al die veertjes, al die details; dat doe ik toch het liefst." Toch is een van haar lievelingswerken geen vogel, maar een vos. "Vooral die fluffy haren vind ik daarbij goed gelukt. Erg lastig om dat onder de knie te krijgen en daardoor des te leuker als het lukt."

Goed materiaal

Om dit werk goed te kunnen doen, moet je professioneel materiaal hebben. En dat heeft ze: "Nee, dit zijn geen Bruynzeel-potloden, maar potloden van Faber Castell. Die kosten zo'n drie euro per potlood. Daarnaast gebruik ik tegenwoordig pastelpotloden van Stabilo. Ook goed papier is belangrijk. Ik gebruik pastelmat papier. Daar kan je heel veel lagen op kwijt, waarmee je meer diepte in je tekeningen krijgt."

Oefenen, oefenen, oefenen

Heeft ze nog tips voor mensen die ook serieus aan de slag willen met tekenen? Resoluut: "Gewoon oefenen, oefenen, oefenen. Ook als je denkt 'het lukt niet', gewoon doorzetten. Niet te snel denken 'dit wordt niks'. Maar leer wel eerst goed tekenen, bijvoorbeeld met een simpel grafietpotlood. Je hoeft niet meteen met het duurste van het duurste te beginnen. Je kunt echt ver komen door te blijven oefenen."

Kunstmarkt

Zoals gezegd, is het tekenwerk een behoorlijk uit de hand gelopen hobby. Wat wil ze er in de nabije toekomst verder mee gaan doen? "De eerste stap is op de Kunstmarkt in Buren gaan staan, komend voorjaar. Ik wil eens kijken hoe dat loopt. Zijn mensen echt geïnteresseerd, wat spreekt aan?"

Het zou wel leuk zijn als je op een gegeven moment kunt zeggen: ik zit komend jaar volgeboekt. Het is trouwens niet het doel om dit fulltime te gaan doen hoor. Maar drie dagen gewoon werken in de week en twee dagen dit doen: **ik teken ervoor!** 🐦

ervoor!

fenomeen op Instagram

Water stuurt, ook in de natuur

Een bijdrage van Waterschap Rivierenland

door Jelmer Krom

Fotografie August Swietkowiak, Cees van der Wal, Peter Venema voor Waterschap Rivierenland

Water bepaalt alles in het rivierengebied; natuur en ecologie, maar ook agrarische of economische activiteit en nieuwe opgaven als woningbouw of klimaatadaptatie. Waterschap Rivierenland stuurt het water de goede kant op. De natuur is grillig en extreem weer neemt toe. Biodiversiteit groeide uit tot een nieuwe opgave. Een paar voorbeelden uit de Culemborgerwaard en voorbij de Aalsdijk.

1

Waterschap
Rivierenland

1. Muskusrattenbeheer in de Goiberdingerwaard. Onze vangers zijn bij uitstek natuurkenners, op zoek naar de invasieve exoot die dijken en oevers ondermijnt en inheemse soorten dwars zit. We dringen de muskusrat naar de landsgrens.
2. Bloemrijke dijken winnen terrein; veiligheid en ecologie gaan goed samen – versterken elkaar zelfs. Ecologische linten in het landschap. En een lust voor het oog.
3. We maaien nu de taluds van al onze rivierdijken om en om, een week of zes na elkaar. Zodat zaden en insecten altijd terecht kunnen. We zien de soortenrijkdom elke zomer toenemen.

2

3

4

5

6

7

4. Veiligheid blijft de eerste functie van een dijk. Ook in de stad, waar soms doorgangen zijn voor verkeer. Zoals aan de haven van Culemborg. We oefenden de sluiting in 2019.
5. Bij de Diefdijk is de rivier ver weg, maar nog altijd is het een waterkering – mocht in Gelderland een dijk breken. Dan sluiten we de coupure in snelweg A2 af. De oefening in september is elk jaar een indrukwekkend gezicht.
6. Extreem weer neemt toe, buien worden zwaarder. Zoals in februari 2022, toen de Betuwe tientallen millimeters regen te verwerken kreeg. Sloten en stuwen liepen over, zoals in het Maurikse veld voorbij de Aalsdijk.
7. Langs de Maurikse Wetering kreeg de biodiversiteit meer ruimte, met paaiplassen voor vis en plassen voor natte natuur. Ook gunstig voor het watersysteem: meer bergend vermogen bij hoosbuien.

8. Bij de hevige buien zetten we waterbergingen in, waar vaak ook de natuur van profiteert. Zoals in februari 2022, toen we de berging Vretstrooi inzetten. Aan de Zeedijk is dit een waterberging die is ingericht als griend met wilgenhakhout.

9. Meer ruimte voor water is gunstig bij piekbuien en bij droogte. Daarom verruimen we sloten, zoals langs de Diefdijk in 2020.

10. Ook extreme droogte neemt toe. Nu zijn de Linge en de Lek gestuwd, maar zeer laag water komt steeds vaker voor. Zoals in 2018, bij het veer in Culemborg.*

11. Om water naar de goede plek te krijgen bij droogte of juist hoosbuien, is belangrijk dat water kan stromen. Daarom maaien we de grote sloten, oevers en knelpunten als bruggen of duikers. Dat doen we gevarieerd: als het ook maar even kan, laten we begroeiing staan.

12. Het maaien van deze watergang gebeurt aan één zijde, dat volstaat voor een goede doorstroming. Pas later volgt de andere oever.

13. Met natuurlijke inrichting en het tegengaan van lozingen proberen we de waterkwaliteit te verbeteren. We zien de soortenrijkdom toenemen en we blijven monitoren met monsters.

14. Bij gemaal De Neust aan de Linge in Tricht kwamen veel functies samen: de dijk, klimaatverandering (grotere capaciteit), vispassage, een ijsvogelwand, erfgoed (historisch gemaal), toerisme. We konden het allemaal in één project een plek geven.

15 en 16. De fruitteelt in het rivierengebied is van belang en doet soms ook een groot beroep op het water; bijvoorbeeld bij nachtvorst (zoals op de foto in Kerk-Avezaath) of bij droogte. Typisch Betuws beeld. Maar niet overal is water nog vanzelfsprekend. 🐦

* Noot van de redactie

Op 10 augustus werd bij Culemborg brug een waterhoogte van 186 cm gemeten.

Het peil in de Lek is normaalgesproken vanwege de stuw bij Hagestein ter hoogte van Culemborg tamelijk constant en wel circa 3 m +NAP.

11

12

13

14

15

16

Hoe het waterschap omgaat met natuur en biodiversiteit, is onderwerp van politieke besluitvorming. Zoals tal van onderwerpen die raken aan water. Net als bij elke overheid, kunt u uw stem uitbrengen bij verkiezingen.

De waterschapsverkiezingen zijn op 15 maart 2023.
Maak gebruik van uw stemrecht!

Aha, op die manier!

Het verhaal achter de foto

Gewone snuitvlieg

Berry Lucas

Fotograferen is voor mij vooral registreren en verzamelen. Het is naar de natuur kijken door de lens van een camera. Ik geloof dat ik niet zo heel artistiek aangelegd ben; wat ik doe is zoveel mogelijk soorten mooi in beeld krijgen. Door foto's, eventueel na een Obsidentify-determinatie, in waarneming.nl te zetten maak je je eigen natuurdagboek.

De Panasonic Lumix FZ300 die ik gebruik, is een allround bridgecamera met vaste lens, heel geschikt voor natuurobservatie door gemakzuchtige mensen. Natuur dichtbij en ver weg vastleggen zonder lenzengewissel. Bovendien low budget, want zuinig als ik ben heb ik mijn laatste twee camera's via marktplaats voor een prikkie gekocht. Wel heb ik er een Raynox macro opzetlens voor close-up opnamen bijgekocht, overigens ook tweedehands. Voor mij voldoet dat prima, al zullen met duurdere spullen kwalitatief nog betere foto's gemaakt kunnen worden. Overigens leg ik ook veel vast met mijn iPhone, dat gaat vaak prima.

Ik wilde me graag wat meer in kleine insecten verdiepen, en fotograferen helpt je ze goed te herkennen zonder ze te hoeven vangen. Bij het zoeken naar foto's voor deze rubriek merkte ik dat opnamen van insecten en profiel mij het meeste aanspreken. Je bevindt je op gelijke hoogte en je stapt zo in hun eigen microwereld waarbij je hun gedrag ook goed kunt observeren. Van opzij genomen krijg je

een mooi contrast tussen de vervaagde achtergrond en de gedetailleerde contouren van het insect. Het worden zo portretten waarmee de diertjes als het ware een eigen persoonlijkheid krijgen.

Ik fotografeer veel in de eigen tuin, vaak even tussendoor als de zon schijnt en de beestjes goed belicht worden. Voor de mooiste close-up foto's van ongewervelde diertjes moet je kleine diafragma's en lage iso-waarden gebruiken. Ik gebruik de steel van een hark of schoffel als statief, waar ik met mijn hand de camera tegenaan klem. Zo kan ik snel een bewegende vlieg of bij meerdere kanten op volgen en bewegingsonscherpte voorkomen. In de meeste gevallen lukt dat niet want veel soorten zitten zelden stil. Maar soms zit er tussen al die mislukte digitale opnamen een heel mooi gelukt shot.

Ik ben dagelijks nog verrast door de verscheidenheid die je dicht bij huis kan tegenkomen. Door te fotograferen zie je beter hoe veranderlijk de macrofauna in je tuin is, geen dag is hetzelfde. 🐛

Rosse metselbij

Slankpootvlieg

Roodwangbromvlieg

Gewone pendelvlieg

Kleine moeraswapenvlieg

Waterbeestjes scheppen

NVWC-jeugd onderzoekt verschillende wateren in werkgebied

door Maartje van der Ploeg

De jeugd van Culemborg komt 1x per maand samen voor onze activiteiten gericht op de natuur. Dat kan zijn in de tuin van ons clubgebouw de Steenuil, de uiterwaarden van de Lek of de vele slootjes, plassen en vijvers die Culemborg rijk is. Daar gaat het tenslotte om in deze editie van de Hak-al. Wij maken dankbaar gebruik van de vele wateren in ons werkgebied.

Snoek

De Regulieren

Parijsch

Tichelterrein

Waterbeestjes scheppen is een activiteit die erg populair is onder onze jonge leden. Nog voordat wij ons welkomstpraatje kunnen doen, hebben de kinderen de netten en bakken al te pakken om te gaan scheppen. Ze gaan zelf aan de slag. Er is altijd een grote opkomst als wij op pad gaan om waterbeestjes te scheppen.

Twee keer per jaar gaan we waterbeestjes scheppen, in het voor- en in het najaar. De eerste jaren gingen we vaak naar Parijsch om daar in de wijk het een en ander te scheppen. Langs de oever stond het daar vol met dotterbloemen, dat geeft aan dat er sprake is van een goede waterkwaliteit. We vingen daar onder andere een kleine modderkruiper, deze houdt niet van slibberige bodems en het voorkomen van deze soort is dan ook een goed teken.

Leuke dingen

Vanaf 2020 hebben we eigenlijk onze vaste stek om waterbeestjes te vangen en dat is in de Zump. Tot nu toe hebben we daar iedere keer toch wel leuke dingen geschept. De waterkant is goed bereikbaar, geen hoge oevervegetatie en helder water. We vangen altijd van alles in onze netjes, zoals deze algemene dieren: tiendoornige en driedoornige stekelbaarsjes, kleine watersalamanders, bootsmannetjes, grote poelslakken enz.

Sinds lange tijd hebben we weer een waterschorpioen gevangen en voor het eerst was er kikkerdril dat we aan de kinderen konden laten zien.

In 2020 hadden we een uitstapje naar de Regulieren. Daar gingen we met Dean en Sanne elektrisch vissen. Theo de Jong en Ewoud van der Ploeg waren onze excursieleiders. Jammer genoeg vielen de vangsten een beetje tegen; een kleine snoek en hier en daar wat bittervoorn.

Schepnetten en zwemmen

Recent gingen we om het seizoen voor de vakantie af te sluiten met de waterbeestjes-excursie naar Tichelterrein Buren. Een combinatie van schepnetten en lekker zwemmen in de zwemplas. Ook hier hebben we leuke dingen geschept: een staaftwants, een bloedzuiger, larve van een smaragdlibel en viervlek onder andere. En opnieuw was dit een geslaagde excursie.

In de loop der jaren hebben we al aardig wat wateren van ons werkgebied in Culemborg bezocht. Naast dat we naar onze vaste stek zullen blijven gaan, zullen we vast nog nieuwe wateren ontdekken met de jeugd uit Culemborg. Komen jullie dan ook? Jullie kinderen, kleinkinderen, buurtkinderen, oppaskinderen zijn meer dan welkom! 🐸

Dotterbloem

*o.a. Kleine modderkruiper
en watersalamander*

De Zump

Kikkerdril

Waterschorpioen

Waar komt die naam vandaan?

Genieten van sierlijke

door Ellen Geleedst, fotografie Paul van Veen

Het was weer eens warme dag en daar houd ik niet van. Ik heb er nooit van gehouden, maar sinds ik een vrouw ben van middelbare leeftijd ... enfin, het is nog erger dan ooit. En het is ook vaker warm dan ooit. Kortom: ik vind het heel vaak zwemweer!

Mijn vijftienjarige zoon is daar ook vaak wel voor te porren, hoewel hij meer van het overgooien met een bal is dan van het lekker een eind weg zwemmen, maar we gaan wel vaak gezellig samen. En tegenwoordig zwemmen we vooral in de afgraving in de Redichemse waard. Het is namelijk dichterbij dan bijvoorbeeld De Meent en het is minder heet om er naartoe te fietsen. Lekker door de schaduw langs de Dreven, de Plantage en de Achterweg. En voor je het weet, dobber je lekker in het frisse water.

De gewone versie

Op een van de warme dagen in juli dreef ik heerlijk in het water en keek naar de lucht. Hemelsblauw met wat prachtige witte vegen in de lucht. En opeens was daar een stern. Zo sierlijk en rank in de lucht! Beslist geen meeuw, want die vliegen gewoon rechtdoor, terwijl de stern veel wendbaarder is. Ik vond sterns altijd al prachtig, maar nu zag ik pas voor het eerst hoe mooi zijn staart is. Net de staart van een zwaluw! Dat heeft hij niet altijd, maar speciaal voor mij, daar in het verkoelende water dobberend, spreidde hij prachtig zijn staart.

Ik wist gelijk dat ik naar een visdief keek. Niet dat ik nu zo'n geweldige vogelaar ben, maar ik heb onthouden dat sterns bij ons in de buurt vrijwel altijd visdieven zijn. En ik ben niet van het type dat met weinig kennis denkt wel eens even een bijzonderheid te zien. Als ik een torenvalk zie, denk ik 'torenvalk' en niet met het vogelboek in de hand 'eigenlijk lijkt hij ook best op een roodpootvalk'. Als ik een tiftjaf hoor, is het een tiftjaf en hoef ik geen geluidsoptekening te maken om een Siberische tiftjaf uit te kunnen sluiten. Ik ga ervanuit dat ik de algemene versie van een vogel zie en heb daar vrede mee. En ook van de gewone versie kan ik geweldig genieten!

Kennis in huis

Ik heb echt een heleboel kennis in huis op vogelgebied. Dat klinkt flink opschepperig, maar ik bedoel natuurlijk niet dat ik er zelf zoveel van weet. Wel dat echtgenoot Paul voor mij alle kennis die ik tekort kom zo kan opdienen. En bij twijfel heeft hij het zo opgezocht in een van zijn vele boeken. In die zin heb ik dus een hoop kennis in huis.

Van Paul heb ik in de loop der jaren ook geleerd, dat een stern in de zomer gewoon een visdief is. Een noordse stern komt ook wel eens voor in ons werkgebied, maar dan vooral in het voorjaar op doortrek. Een enkeling trekt in het najaar langs. De visdief daarentegen broedt gewoon in ons werkgebied. Er zijn broedgevallen bekend op het bedrijventerrein van Culemborg en in de Goilberdingerwaard. Maar ook buiten die broedplekken kun je een visdief tegenkomen. Ik zie er regelmatig eentje gewoon bij de Weidsteeg, Parkstrook of langs een van de singels van onze binnenstad vliegen. Of vliegen, dat klinkt zo rechttoe rechtaan. Misschien is 'dartelen' wel een mooier woord. Dat roept bij mij dan wel de vraag op, of je dat woord ook kunt gebruiken voor iets anders dan lammetjes. Gelukkig leert het woordenboek me dat het speels en uitgelaten bewegen betekent bij levende wezens. Nou, dan kan een stern het ook!

Vis eten

Het zal niet heel moeilijk zijn om te raden waar de naam 'visdief' vandaan komt. Aangezien hij boven het water ronddartelt en er regelmatig een visje uithaalt, zal daarmee de naam wel verklaard kunnen worden. Mijn trouwe bron (De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis van Blok en Ter Stege) zegt het als volgt: "De naam 'visdief' spreekt voor zichzelf. Het is leuk om te zien hoe de vogel steil omlaag in het water plonst om een visje te verschalken." Grappig dat de mooie vliegkunst van de visdief ook de schrijvers van de doorgaans zakelijke teksten inspireert om een vogel wat beeldender te beschrijven. Hoe het ook zij, het is in een klap duidelijk waar de naam vandaan komt.

De wetenschappelijke naam van de visdief is 'Sterna bergii'. Daar zit ook de vergelijking met de staart van een zwaluw (hirundo), die me op die warme dag bij de Afgraving voor het eerst echt opviel. En ook de vliegwijze vertoont gelijkenis; een stern lijkt vliegend meer op bijvoorbeeld een boerenzwaluw dan een meeuw met zijn rechte of zwevende vlucht.

Noordse stern

Voor de volledigheid kijk ik ook nog even naar de naam van de noordse stern, omdat ook deze stern dus bij ons op doortrek gezien kan worden. Omdat hij in het Noordpoolgebied broedt, is ook die Nederlandse naam snel verklaard. Verrassender is zijn wetenschappelijke naam: Sterna bergii. Dat betekent paradijselijke stern en hij wordt waarschijnlijk zo genoemd omdat hij nóg mooier is dan de visdief. Wat klinkt 'visdief' opeens onsympathiek in vergelijking met dat 'paradijselijk', maar dat terzijde.

Ik vind ze persoonlijk moeilijk uit elkaar te houden, maar weet dat het duidelijkste verschil in de snavel zit. De visdief heeft een snavel met een zwarte punt, waar de noordse stern meer donkerrood is. De noordse stern zit wat korter op de poten en heeft een scherp begrensde donkere achterrand van de vleugel. De visdief heeft een wat vagere donkere rand. En zo zijn er nog enkele minutieuze verschillen. Maar dan komen we wel echt in de kenmerken voor de kenners onder ons. Die snavel zou me wel kunnen helpen. En verder houd ik me maar vast aan de stelling, dat ik vooral de 'gewone' soorten zie!

sterns

Noordse stern

overige foto's visdieffes

De oorsprong van 'stern'

Moeilijker is het gesteld met het verklaren van de naam stern. Het Nederlandse 'stern' komt natuurlijk van het wetenschappelijke 'sterna'. Maar waar heeft dat dan zijn oorsprong? Ik ben in ieder geval drie theorieën tegengekomen.

Volgens de eerste theorie gaat het om klanknabootsing. Een stern kan een wat krassende, schrille vogelroep laten horen. Het Oudengelse Stearn of Scandinavische Terne zou daar ook naar verwijzen. Verder is er een verklaring die zegt dat het te maken heeft met het Engelse 'stern', de achtersteven van een schip. Maar dat wordt niet verder uitgelegd in mijn boek. Is dat dan de vorm van de staart, of vliegen ze rond de achtersteven van schepen? Daar kan ik alleen maar naar gissen.

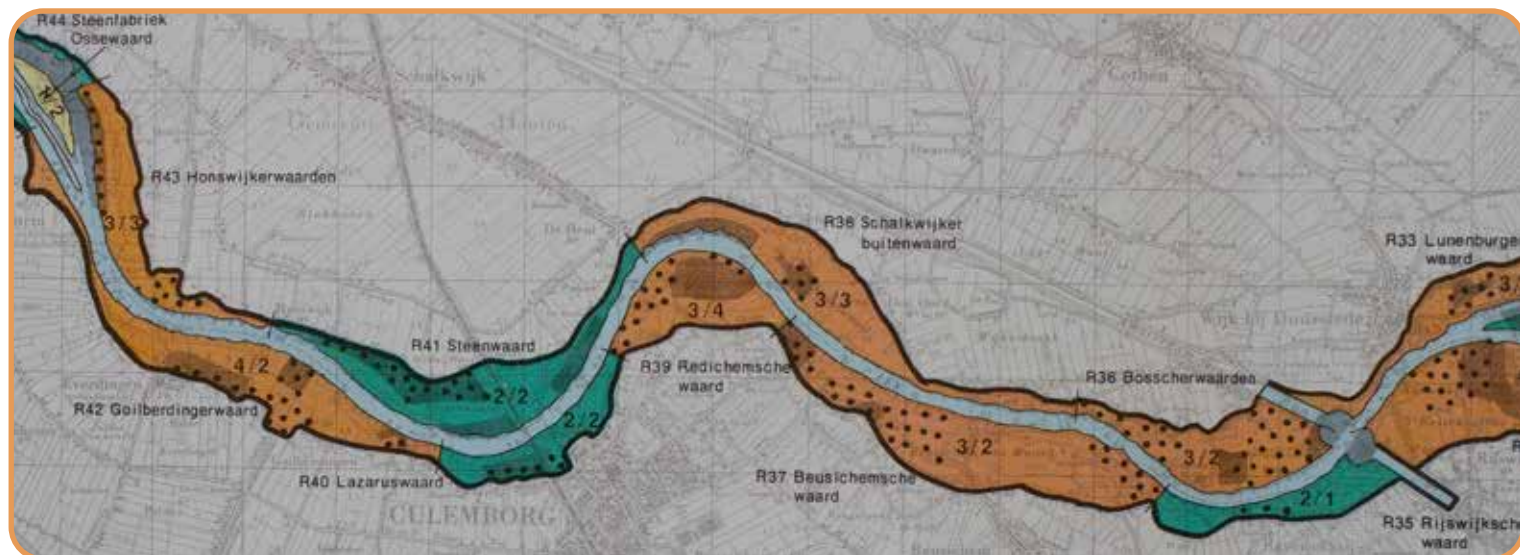
En de laatste theorie ten slotte verwijst naar het Duitse 'Stern', dat 'ster' betekent. De punten van de 'zwaluwstaart' lijken wel op de punten van een ster. Maar waarom heet de zwaluw dan geen stern en de stern wel?

Feit en mening

Ik durf niet met zekerheid te zeggen welke theorie de juiste is, al voel ik het meeste voor de eerste. Feit is wel dat in heel veel talen onze stern een vergelijkbare naam heeft. Zo heet in het Engels de

visdief 'Common tern' (gewone stern) en de noordse stern 'Arctic tern'. Dat zijn allemaal feiten.

Een mening - mijn mening - is, dat een visdief een prachtige vogel is om naar te kijken. Bekijk hem maar eens goed, in de Goilberdingerwaard, bij de Afgraving of in de stad. Het is echt leuk om er eentje te zien vissen, of je nu staat, loopt of rijdt. Maar de ultieme waarneming van de visdief doe je natuurlijk als je zelf heerlijk in het water ligt op een warme dag! 🐦

Detail van de Ornithologische waardenkaart met de Lekwaterwaarden, ontleend aan De Soet [1]. In iedere uiterwaard is cijfercombinatie geplaatst (b.v. 3/2 voor de Beusichemse waard). Het eerste getal is de toegekende waarde voor broedvogels (schaal 1-5). Het tweede getal betreft de waarde voor overwinteraars.

Hoe ontwikkelde de broedvogelsoortenrijkdom van de Lekwaterwaarden zich tussen begin jaren '70 en 2022?

Tekst en foto's Jouke Altenburg

Water is van oudsher de scheppende kracht van het rivierenlandschap, zeker in de uiterwaarden. De grote natuurkwaliteiten van die uiterwaarden werden al in de jaren '70 van de vorige eeuw onderkend. Het leidde zelfs tot de eerste integrale milieukartering en waardering voor Nederland [1]. Dankzij dit rapport en NVWC-broedvogelinventarisaties van de Baarsem- en Goilberdingerwaard kunnen we de ontwikkeling van de soortenrijkdom in de Lekwaterwaarden over een halve eeuw op een rij zetten!

Bovenstaande kaart is een herinnering aan mijn tienerjaren. Vanuit de Brabantse bossen en heidevelden - waar toen toch zomertortels, wielewalen, tapuiten en korhoenders te zien waren - raakte ik gefascineerd door het rivierengebied met zijn steltlopers en rietvogels. De Kil van Hurwenen lag binnen fietsbereik. Ik zag er mijn eerste krakeend en grauwe gors en zocht 's nachts langs de Waal naar kwartelkoningen. De ornithologische uiterwaardenkaart hing dan ook prominent in mijn kamer. In de jaren '70 kregen door vrijwilligers uitgevoerde systematische vogeltellingen hun beslag. Voor het rivierengebied was Leo van den Bergh (†2021) de inspirerende coördinator. Die tellingen leidden tot een stroom aan boeken [o.a. 2, 3] en lokale verslagen [o.a. 4, 5, 16]. Dit artikel bouwt hierop voort. Na de paragraaf 'materiaal & methode' komt de broedvogelsoortenrijkdom aan bod die in de jaren '60 en begin jaren '70 de Lekwaterwaarden tussen Fort Everdingen en het Amsterdam-Rijnkanaal karakteriseerde. Die periode vormt de referentie voor de resultaten van de broedvogeltellingen die van 1997 t/m 2022 in de Baarsemwaard en Goilberdingerwaard zijn uitgevoerd en hier worden gepresenteerd. De discussie plaatst deze lokale vogelontwikkelingen in breder perspectief.

Materiaal & methode

De broedvogelbevolking van een gebied is sterk afhankelijk van het landschap. Voor een beschrijving van de karakteristieken van het uiterwaardenlandschap zie Van den Bergh et al. [3]. Van de Haterd schetste het uiterwaardenlandschap rond Culemborg [6]. Om zo ver mogelijk terug te kunnen kijken in de tijd is dit artikel beperkt tot de ontwikkeling van het aantal broedvogelsoorten in vier categorieën. De Soet [1] kwalificeerde de uiterwaarden als belangrijk leefgebied voor moeras- en watervogels (N=36), weidevogels (N=14) en roofvogels & uilen (N=8). Van de 58 andere vermelde soorten [1, p. 50], heb ik er 54 toegekend aan de categorie overige vogelsoorten. Kleine plevier, kluut, krakeend en krooneend zijn ondergebracht bij de moeras- en watervogels. Voor nieuwkomers als o.a. grauwe gans, grote Canadese gans, brandgans en Cetti's zanger is een passende categorie gekozen. De tweede poot onder dit artikel wordt gevormd door de broedvogelinventarisaties die sinds 1997 in de Baarsemwaard en de Goilberdingerwaard volgens de Sovon-richtlijnen [7] door NVWC-leden zijn uitgevoerd. Bijlage A (pagina 31) geeft een overzicht van de broedvogelsoort-jaar-gebied-combinaties. Het verschijnen of verdwijnen van soorten kan uit deze tabel worden afgeleid, maar dit wordt niet besproken. Ook de ontwikkelingen in de getelde aantallen territoria blijven buiten beschouwing.

20040104, Baarsemwaard, inundatie

20140411, grutto

20121111, Gailberdingerwaard

20090110, galloway, Goilberdingerwaard, winter

Voor een zo eerlijk mogelijke vergelijking zijn de resultaten van elke uiterwaard voor elke categorie teruggerekend naar het gemiddelde aantal broedvogelsoorten per tien hectare. Dit is een gebruikelijke oppervlaktemaat [8]. In een grote uiterwaard bestaat namelijk meer kans op landschappelijke verscheidenheid en daarmee een hogere soortenrijkdom dan in een kleine. Verder wijkt de ruimtelijke indeling van De Soet wat af van de begrenzing van de NVWC-telgebieden [9]. Zo is de Baarsemwaard in genoemd rapport onderdeel van de eenheid Lazaruswaard en maakt de Everdingerwaard deel uit van de eenheid Goilberdingerwaard.

De resultaten staan in de grafieken 2 en 3 in vier periodes geordend, op basis van grote veranderingen in inrichting, beheer en gebruik:

- Tot begin jaren '70: de Lek kende een hoge mate van natuurlijke dynamiek [10]; de uiterwaarden werden vooral extensief agrarisch gebruikt, bijvoorbeeld als hooiland met nabeweiding.
- 1974-1997: incidentele natuurlijke rivierdynamiek (vroeg voorjaarsinundaties); de uiterwaarden werden steeds intensiever agrarisch gebruikt.
- 1998-2012: herinrichting in het kader van 'Ruimte voor de Rivier'; ter wille van de hoogwaterveiligheid werden grote waterpartijen met natuurvriendelijke (riet)oevers gecreëerd. In de Baarsem- en Goilberdingerwaard vond onder beheerregie van de gemeente Culemborg jaarrondbegrazing door vrijlopende galloways en brandrode runderen plaats, aangevuld met het incidenteel klepelen van houtopslag. De recreatie nam toe.
- 2013-2022: seizoenbegrazing door vooral jongvee (van bezoekers gescheiden door rasters), aangevuld met meer grootschalig maaibeheer en klepelen van (houtige) opslag; regie door Geldersch Landschap en Kasteelen.

In de grafieken staat de categorie roofvogels & uilen weergegeven. Vanwege de bescheiden omvang en het ontbreken van goed te duiden ontwikkelingen blijft deze categorie onbesproken.

Resultaten

Grafiek 1: Het gemiddelde aantal soorten broedvogels per tien hectare voor de Lekuiterwaarden begin jaren zeventig, verdeeld over vier categorieën. De uiterwaarden zijn per oever gerangschikt van oost naar west. Data: De Soet [1].

De totaalwaarden voor de gemiddelde soortenrijkdom per tien hectare van beide Lekoevers verschilden nauwelijks: voor de noordoever 3.12 soorten versus 3.05 voor de zuidoever. De categoriewaarden voor de noordelijke Lekuiterwaarden verschilden onderling eveneens weinig van elkaar. Alleen in de Schalkwijker buitenwaard (met zandwinplas 'de Heul') kwamen meer moeras- en watervogelsoorten voor. Bekijken we de scores voor de moeras- en watervogels respectievelijk weidevogels, dan zien we nauwelijks verschillen tussen alle Lekuiterwaarden.

In de zuidelijke Lekuiterwaarden was de onderlinge variatie aanzienlijk groter door de categorie overige soorten. Voor die groep sprong de Goilberdingerwaard (inclusief huidige Everdingerwaard) positief in het oog. Het laagst scoorde de Lazaruswaard (inclusief huidige Baarsemwaard).

Een verslag van Dannie Wammes [4] geeft inzicht in de broedvo-

gelsoorten (en hun aantallen), die in deze referentieperiode in de Schalkwijker buitenwaard zijn vastgesteld. Hij vermeldt voor watervogels b.v. fuut (1-3), dodaars (1-2), wilde eend (8), kuifeend (3) - destijds zeldzaam [14] -, slobbeend (9) en zomertaling (4). Mijn mond viel open bij de weidevogels: Kievit (37), grutto (43), patrijs (9), graspieper (19) en veldleeuwerik (21). In sommige jaren ook kwartelkoning (1), grauwe gors (5) en zwarte stern (1-3). Omdat het gemiddelde aantal weidevogelsoorten per tien hectare nauwelijks verschilt tussen de Lekuiterwaarden is dit soortenpalet waarschijnlijk representatief geweest. Wat een eldorado!

Grafiek 2: Het gemiddelde aantal soorten broedvogels per tien hectare van begin jaren '70 tot en met 2022 voor de Baarsemwaard, verdeeld over vier categorieën.

Tussen begin jaren '70 en 1997 verviervoudigde het gemiddelde aantal soorten per tien hectare in de Baarsemwaard. De stijging lag voor elk van de drie categorieën in dezelfde orde. Na de herinrichting (1998-2000) steeg vooral het aantal moeras- en watervogelsoorten. Van Berkel & de Nie [5] geven mooie details: er kwamen in de eerste jaren na herinrichting zelfs kluten succesvol tot broeden. De categorie overige soorten bleef stabiel. In de jaren na 2002 is de Baarsemwaard steeds minder geschikt voor weidevogelsoorten geworden. Dat is te zien aan de krimpende groene balk. Na 2013 schommelt het gemiddelde totaal aantal broedvogelsoorten tussen de 9 en 10 per tien hectare. Voor de periode 1997 t/m 2022 zien we geen significante trend.

Grafiek 3: Het gemiddelde aantal soorten broedvogels per tien hectare van begin jaren '70 tot en met 2022 voor de Goilberdingerwaard, verdeeld over vier categorieën.

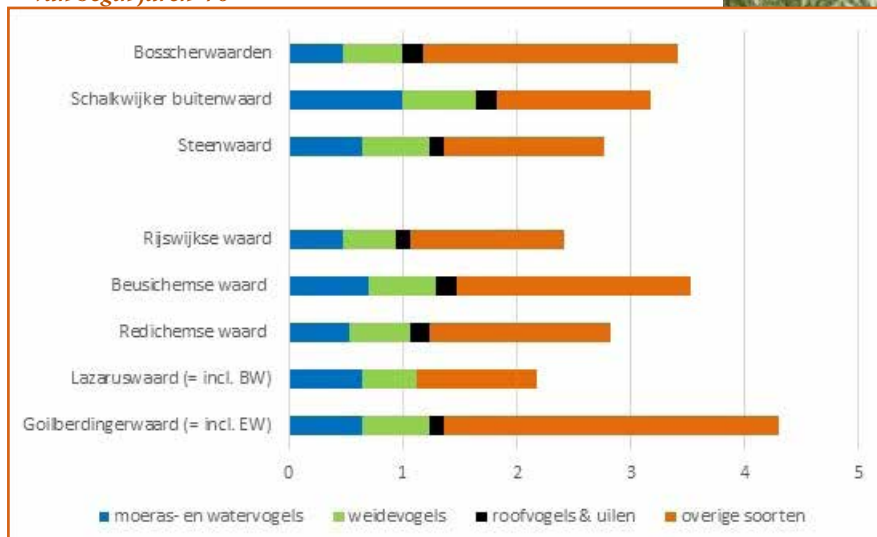
De herinrichting van de Goilberdingerwaard resulteerde voor de moeras- en watervogels in een verzesvoudiging van het gemiddelde aantal soorten ten opzichte van de referentieperiode. De waarde voor weidevogels verdrievoudigde aanvankelijk; de categorie overige soorten bleef constant. Net als in de Baarsemwaard zien we in navolgende jaren een afname van de weidevogels. De waarde voor de moeras- en watervogels bleef echter licht stijgen. De categorie overige soorten steeg minder sterk. In het tijdvak 2000-2022 is het gemiddelde totaal aantal soorten per tien hectare in de Goilberdingerwaard significant gestegen.

Discussie

De grafieken 2 en 3 laten voor Baarsemwaard en Goilberdingerwaard een forse toename van het gemiddelde aantal broedvogelsoorten per tien hectare in de afgelopen vijftig jaar zien. Meer biodiversiteit! Wat een succes! Of is die conclusie te kort door de bocht? Het is altijd goed om resultaten in perspectief te plaatsen. De landelijke weidevogelstand verkeerde in de referentieperiode op zijn top: uiterwaardengraslanden vormden toen optimaal leefgebied. In het voorjaar stonden grote delen plas-dras. Er was een piek aan grotere insecten in het broedseizoen, cruciaal voedsel voor steltloperjongen. Voor de nog lage aantallen grondpredatoren zoals b.v. vos waren de uiterwaarden door frequente overstromingen weinig aantrekkelijk voor permanente vestiging en buiten het broedseizoen voedselarm [11]. Het aantal uiterwaardinundaties nam na 1973 echter sterk af [10], de bewoonbaarheid van de uiterwaarden voor grondpredatoren nam daarom toe, evenals de hoeveelheid jaarrond beschikbaar voedsel. Het landbouwkundig gebruik van de uiterwaarden werd geïntensiveerd; na de realisatie van Ruimte voor de Rivier werd de vegetatie in de loop van de jaren te ruig. Het nagenoeg verdwijnen van weidevogelsoorten als de grutto uit de Lekuiterwaarden past in het landelijk beeld [12].

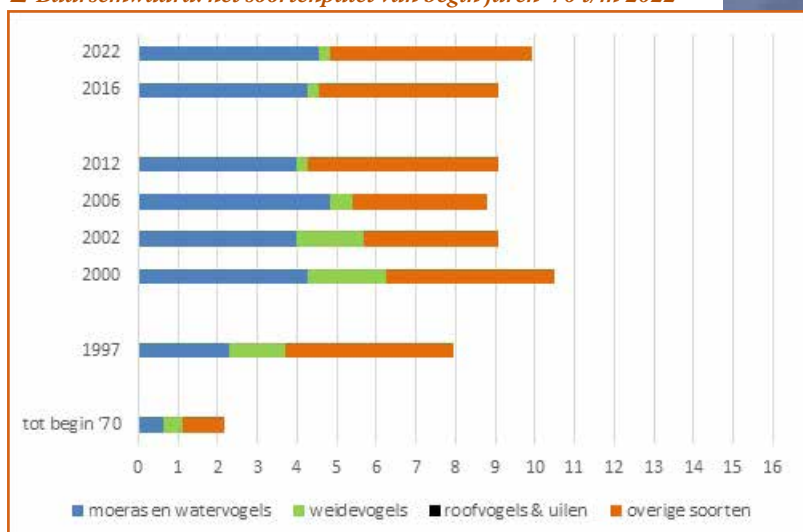
Het omgekeerde geldt voor moerasvogels als blauwborst, kleine karekiet, rietzanger, sprinkhaanzanger en bosrietzanger. Zij overwinteren in Afrika ten zuiden van de Sahara. Hun jaarlijkse overleving is sterk afhankelijk van de hoeveelheid neerslag die in het najaar en de winter in hun overwinteringsgebied valt. Een twintigjarige droogteperiode (1972-1992) decimeerde hun populaties [13]. Vanaf de eeuwwisseling vonden de herstellende moerasvogelpopulaties een gespreid broedgebied-bedje in de nieuw ingerichte uiterwaar-

1 De referentie: het soortenpalet van de Lekuiterswaarden van begin jaren '70

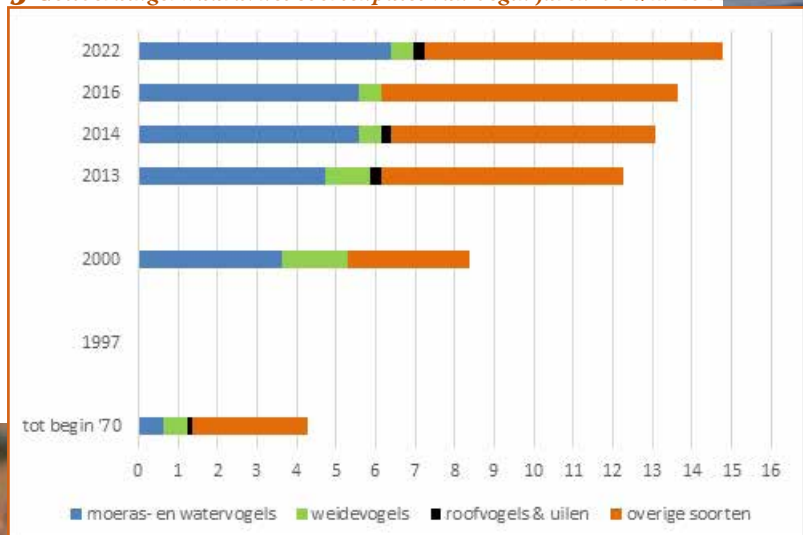
20120520, brandgans, Goilberdingerwaard

2 Baarsemwaard: het soortenpalet van begin jaren '70 t/m 2022

20130429, scholekster

3 Goilberdingerwaard: het soortenpalet van begin jaren '70 t/m 2022

20110916, slobbeend

20200408, Everdingerwaard, rietzanger

20120520, fitis,
Goilberdingerwaard

20170331, kievit

den, met hun natuurvriendelijke oeverpartijen [15]. Ook speelde het Nederlandse winterweer een rol. De relatief zachte winters van de laatste decennia droegen bij aan de opmars van de Cetti's zanger [12].

Voor de positieve trends van bepaalde watervogelsoorten, met name ganzen, valt een wat directere relatie te leggen met de natuurontwikkeling in de uiterwaarden. De combinatie van nieuwe grote waterpartijen (broed- en ruiplekken) én eiwitrijke graslanden en maisakkers aan de andere kant van de Lekdijk (voedsel) gaf de grauwe-ganzenpopulatie een grote impuls [12]. Een deel van de in de Russische poolgebieden broedende brandganzen veranderde van trekgedrag en koos voor een leven in Nederland. Eilandjes, zoals de voormalige 'bunkers' in de Goilberdingerwaard, vormden veilige broedplekken [12]. Afstammelingen van waterwildcollecties, zoals nijlgans en grote Canadese gans, vonden eveneens in de uiterwaarden een broedplek [12]. Daar bovenop maakten kuifeend [12, 14] en kraakeend [12] door diverse factoren een landelijke opmars door.

Vergelijken we de ontwikkeling van het gemiddelde soortentotaal per tien hectare van de Baarsewaard met de Goilberdingerwaard voor de periode 2000-2022, dan zien we een duidelijk verschil. De trend voor de soortenrijkdom van de Baarsewaard is stabiel, maar die van de Goilberdingerwaard is positief. Die significante stijging is vooral toe schrijven aan de moeras- en watervogelsoorten.

Deze discussie heeft hopelijk geïllustreerd dat aan dit artikel vooral een beschrijvende waarde moet worden toegekend en geen verklarende. Het achterhalen van de soort- en aantalsgegevens uit de referentieperiode zou een verdiepingsslag mogelijk maken. Voor de periode 1997-2022 zijn die data immers beschikbaar. Veranderingen in de ruimtelijke spreiding van de territoria in de loop van de jaren vormen een ander interessant aspect. Wie weet zit er een vervolgverhaal in.

Tot besluit

Er liggen voor de Lekuiterwaarden spannende ontwikkelingen in het verschiet. Zal de herinrichting van de Schalkwijker buitenwaard inderdaad eind 2022 van start gaan? Wat gaat er met de Redichemse waard gebeuren? Alleszins de moeite waard om ook de komende jaren broedvogels te blijven tellen. Hopelijk melden zich nieuwe (jongere?) tellers om de estafette van het inventariseren én gegevens uitwerken voort te zetten.

Dankwoord

Dank aan de broedvogeltellers die in de jaren zestig en zeventig de basis voor dit artikel legden en aan de NVWC'ers die van 1997 t/m 2002 de broedvogelinventarisaties in de heringerichte Baarsewaard [5] en Goilberdingerwaard (Gerben Mensink) hebben uitgevoerd. Camiel Heunks en de auteur zijn vanaf 2006 de hoofdtellers van de broedvogeltellingen in de Baarsewaard resp. Goilberdingerwaard. Berry Lucas, Mark Collier, Ingrid Hille Ris Lambers, Dirk van Opheusden en Ries van Griensven verleenden assistentie. Theo Boudewijn diepte het rapport van De Soet [1] op. Margreet de Nie en Camiel Heunks gaven gewaardeerd commentaar op een eerdere versie.

Bronvermelding en voetnoten

- [1] de Soet F. (ed.) 1976. De waarden van de uiterwaarden. Pudoc, Wageningen.
- [2] Alleyn W.F., L.M.J. van den Bergh, S.J. Braaksma, Th. J.F.A. ter Haar, D.A. Jonkers, H.N. Leys, J. van der Straaten. 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum & Comp. Assen.
- [3] van den Bergh. L.M.J., W.G. Gerritse, W.H.A. Hekking, P.G.M.J. Keij, F. Kuijk. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Uitgeverij Het Spectrum. Utrecht/Antwerpen. Een van de tellers was NVWC-medegronddlegger Chris Kalden.
- [4] Wammes D. De Schalkwijkse Buitenwaard (Heulse Waarden). Ongedateerd verslag.
- [5] de Nie M. & A. van Berkel. 2003. Inventarisatie Flora en Fauna van de Baarsewaard. Natuur- en Vogelwacht Culemborg, Culemborg.
- [6] van de Haterd R. 2012. Landschap en planten in de uiterwaarden. Hak-al 38/4: 24-27.
- [7] Vergeer J.W., A.J. van Dijk, A. Boele, J. van Bruggen & F. Hustings. 2016. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek: Broedvogelmonitoringprojecten en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- [8] Tinbergen, L. 1941. Vogels in hun domein. Uitgeverij Thieme Meulenhoff.
- [9] Het telgebied van de Baarsewaard loopt van de spoordijk tot aan de grote lagune. De westelijke Baarsewaard en Werk aan 't Spoel zijn dus niet geteld. Het telgebied van de Goilberdingerwaard loopt van de Armenboomgaard tot aan het inundatiekanaal van Fort Everdingen.
- [10] De stuw van Driel werd, als laatste van de drie, in 1970 opgeleverd. Tot dan kende de Lek dagelijks getij. De eerste systematische broedvogelinventarisaties van de Lekuiterwaarden vonden in de jaren '60 en 1973 plaats. De meest gedetailleerde informatie is beschikbaar uit 1973. Ik neem voor dit artikel aan dat het uiterwaardenlandschap en gebruik (en daarmee de broedvogelsoortensamenstelling) tussen 1970 en 1973 nog niet sterk was veranderd.
- [11] Piersma. T. & H. Olff. 2010. De Nederlandse biodiversiteit valt met verder polderen niet te herstellen. De Levende Natuur 111: 238-242.
- [12] Sovon Vogelonderzoek 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers. Utrecht/Antwerpen.
- [13] Zwarts L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga. 2009. Living on the edge: wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- [14] Hustings F. & K. Koffijberg. 2021. Verschenen of verdwenen. Kosmos Uitgevers. Utrecht/Antwerpen.
- [15] van Turnhout C., M. van der Weide, G. Kurstjens & R. Leuven. 2007. Natuurontwikkeling in rivieruiterwaarden: hoe reageren broedvogels? De Levende Natuur 108: 52-57.
- [16] Heunks C. 2006. Broedvogels in de Baarsewaard. Jaarverslag 2006 en een vergelijking met 2000 en 2002. Eigen uitgave.

20120321, rietgors

Bijlage A

	Baarsemwaard									Goilberdingerwaard					
jaar	tot 1973	1997	2000	2002	2006	2012	2016	2022		tot 1973	2000	2013	2014	2016	2022
totale aantal soorten	28	28	37	32	31	32	32	35		30	44	47	49	53	53
Moeras- en watervogels	11	8	15	14	17	14	15	16		11	13	17	20	20	23
Bergeend		x	x	x		x					x	x	x	x	x
Blauwborst					x	x	x	x					x	x	x
Bosrietzanger		x	x	x	x	x	x	x				x	x	x	x
Brandgans												x	x	x	x
Cetti's zanger							x	x							x
Dodaars		x	x												
Fuut			x	x	x			x			x	x	x	x	x
Grauwe gans					x	x	x	x				x	x	x	x
Grote Canadese gans					x	x						x	x	x	x
Ijsvogel							x							x	
Kleine karekiet		x	x	x	x	x	x	x					x	x	x
Kleine plevier			x	x							x				
Kluut			x								x	x			
Knobbelzwaan				x			x	x					x		x
Kolgans											x				
Krakeend			x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Krooneend															x
Kuifeend			x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Meerkoet		x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Nijlgans				x				x			x	x	x	x	x
Rietgors		x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Rietzanger					x	x	x	x					x	x	x
Slobeend			x	x	x							x	x	x	x
Soepeend		x													x
Soepgans					x							x			
Sprinkhaanzanger			x		x	x	x	x					x	x	x
Visdief											x	x	x	x	x
Waterhoen			x	x	x	x	x	x			x	x	x		
Waterral					x										x
Wilde eend		x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Zomertaling														x	
Weidevogels	8	5	7	6	2	1	1	1		10	6	4	2	2	2
Gele kwikstaart			x	x							x				
Graspieper		x	x	x	x			x			x	x	x		x
Grutto		x	x	x											
Kievit			x	x			x				x	x		x	
Patrijs		x			x						x				
Scholekster		x	x	x							x	x	x	x	x
Tureluur		x	x	x		x					x	x			
Veldleeuwerik			x												
Roofvogels en uilen	0	0	0	0	0	0	0	0		2	0	1	1	0	1
Bosuil															x
Steenuil												x	x		
Overige soorten	18	15	15	12	12	17	16	18		50	11	22	24	27	27
Boomkruiper												x	x	x	x
Braamsluiper								x							
Ekster		x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	
Fazant			x		x	x	x	x				x	x	x	x
Fitis			x		x	x	x	x				x	x	x	x
Gaai															x
Grasmus		x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Grauwe vliegenvanger		x												x	
Groene specht														x	
Groenling						x	x	x						x	x
Grote bonte specht		x												x	x
Heggenmus		x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Holenduif												x	x	x	x
Houtduif		x	x	x	x	x		x				x	x	x	x
Kneu			x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Koekoek			x	x	x	x		x			x		x	x	x
Koolmees		x	x			x	x	x			x	x	x	x	x
Matkop														x	
Merel		x	x	x	x	x	x	x				x	x	x	x
Pimpelmees		x	x				x	x				x			x
Putter		x	x				x				x	x	x	x	x
Ringmus											x	x	x	x	x
Roodborst												x			
Roodborsttapuit						x	x	x					x	x	x
Spreeuw														x	x
Staartmees													x		x
Tijftjaf		x		x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Tuinfluit					x			x				x	x	x	x
Vink		x	x	x		x						x	x	x	x
Winterkoning				x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Witte kwikstaart		x										x	x		
Zanglijster			x			x	x						x		x
Zwarte kraai		x	x	x								x	x	x	x
Zwartkop		x		x		x	x	x			x	x	x	x	x

Kroniek van een wiel, zijn stamgasten en een waterfiets

door Berry Lucas

Drie jaar geleden zijn we met ons hele hebben en houwen aan de periferie van het NVWC-gebied neergestreken, en wel aan de Lingedijk bij Acquoy. Althans, ik ga er maar vanuit dat ik nog steeds woon in de regio 'Culemborg en omstreken'; mijn natuurwaarnemingen passen gelukkig nog gewoon in de Hak-al-rubriek 'Goed gezien tussen Lek en Linge'. Misschien moeten we toch maar eens denken aan een naamswijziging van de club.

Wat zeker is, is dat het gebied oostelijk van de Diefdijk tussen mijn oude woonplaats en het dorp Acquoy eeuwenlang een natte bedoening was en door die zompigheid met elkaar verbonden is geweest. Het is altijd een hele toer geweest om de boel met molens en wateringen droog te houden. Voordeel was dat de lage polders tussen Fort Everdingen en Fort Bij Asperen ook gemakkelijk onder water gezet konden worden in tijden van oorlog: de strategie van de Hollandse Waterlinie.

Alles ademt hier watergeschiedenis

De omgang met en de strijd tegen het water is in deze regio bepalend geweest voor hoe het landschap, en daarmee ook de natuur vorm heeft gekregen. Alles ademt hier watergeschiedenis. Eén van de verschillende lezingen over het ontstaan van de naam 'Acquoy' is dat het een versmelting is van acqu (van het Latijnse aqua=water), en ooy, dat 'land aan de waterloop' betekent, aldus chroniqueur en predikant in het dorp H.G. Dijk, in het boek 'De Baronie Acquoy, een vorstelijke geschiedenis'.

Vlak bij ons dijkhuis ligt, half omringd door het buurtschap dat hier 'De Klomp' wordt genoemd, een plasje van ongeveer een voetbalveld groot. A. Verstegen (in stukken van de Historische Kring West-Betuwe) vermeldt dat dit 'wiel' is ontstaan bij een dijkdoorbraak bij de Rhenoyse sluis in 1729 (en niet in 1927 zoals Dijk schrijft, vast een tikfoutje), op de grens van Acquoy en Rhenoy. De baron van Acquoy (als ik het goed heb begrepen was dat in feite de graaf van Albemarle als voogd in naam van de nog niet vastgestelde

erfgenaam van de al enige tijd overleden eigenaar van de Baronie Acquoy, koning-stadhouder Willem III van Oranje himself) gaf na de watersnood toestemming om de dijk er aan de voorkant als een halve ring omheen te leggen. Daardoor kwam het wiel binnendijs te liggen.

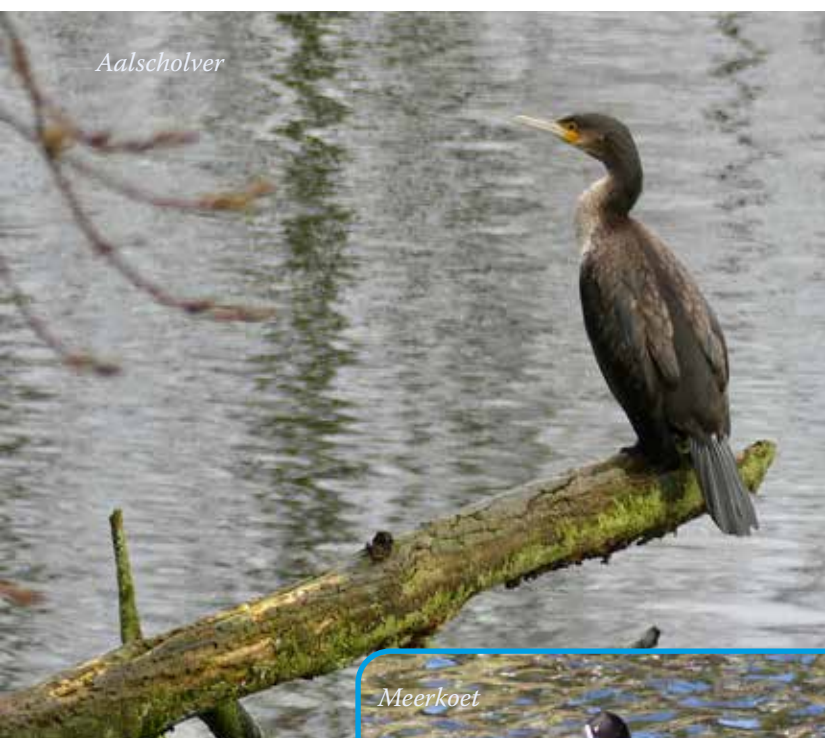
De sluis werd in 1730 met de omgelegde dijk mee verplaatst naar de zuidkant van het wiel. De dijkomlegging met kruiwagens en de reparatie van molens, kades, dammen en sluisen kostte 6057 guldens, 5 stuivers en 14 penningen blijkens de eindafrekening die gadermeester Carel Swanck presenteerde ten overstaan van de drossaard, de rentmeester, de dijkgraaf, de heemraden, buurmeesters en schout en schepenen in het Raadhuis van Acquoy.

Zelfgebouwde waterfiets

Nog wat historische feitjes: na het verdwijnen van de molens stond hier vanaf 1878 aan de Maalvliet, de watergang die uitmondt in het wiel, het stoomgemaal 'De Geiser' met een 16 meter hoge schoorsteen, een scheprad en een kolenschuur. De machinist was aan het begin van de vorige eeuw de heer H. van Bruggen, die er tevens een rijwielzaak had. Het (intussen gemotoriseerde) gemaal is buiten gebruik gesteld in de jaren zestig en verbouwd tot woonhuis en – nog steeds – het tweewielercentrum van de vierde generatie (Henk) Van Bruggen. Opa Van Bruggen moet heel inventief zijn geweest, want een foto uit 1910 laat een tamelijk opzienbarende uitvinding in die tijd zien, een zelfgebouwde waterfiets. 'Nu heeft echter onze watermachinist H. van Bruggen, tevens rijwielhandelaar en reparateur, een zoodanige fiets geconstrueerd en daarmee in tegenwoordigheid van vele toeschouwers, proeven afgelegd, die uitstekend slaagden op de groote wiel', zo valt in De Geldermalsers van 19 mei 1910 te lezen (uit: 'Rhenoy Vanouds', door Paul van Mook). De naam 'rijwielhandel' krijgt in dit verband wel een heel bijzondere betekenis. Een andere vermelding is dat het wiel dertig voet diep is, dat wil zeggen maar liefst 8,5 meter. Door de sluis in de Lingedijk die je ziet op de foto werd overtollig regenwater via het wiel uitgelaten naar de Linge, of ingelaten bij een te lage waterstand in achterliggende polder.

Het voormalige stoomgemaal "De Geiser".
Machinist was de heer H. van Bruggen die er tevens
een rijwielhandel had. Foto origineel: H. van Weenen
Marinus Need (1883-1973) uit Acquoy op een door H. van Bruggen
zelfgebouwde waterfiets. Op de achtergrond de in de jaren zestig
afgebroken Rhenoyse sluis. Foto origineel H. van Weenen.

Aalscholver

Kokmeeuw

Blauwe reiger

Meerkoet

Wilde eend

Nijlganzen

Lettersierschildpad

Grauwe gans

Rivierenland-tafereel à la Hendrik Marsman

Het gemaal is er niet meer en de sluis is afgebroken omstreeks 1965, hoewel er nog wel een klein uitlaatwerk te zien is. De Linge aldaar is inmiddels een afgesloten dode rivierloop geworden. Het wiel zelf is nu een idyllisch, slaperig natuurwattetje, omzoomd door een rietkraag, een rij populieren en wilgen, wat appelbomen op de dijk en de tuinen van enkele landhuizen. Kortom, een karakteristiek rivierenland-tafereel à la Hendrik Marsman, ware het niet dat de provinciale weg Leerdam-Geldermalsen er omstreeks 1980 op een wrede manier dwars door heen is gelegd. Een klein afgesneden deel van het wiel ligt nu aan de overkant van de weg.

Watervogels hebben het restant van het wiel in bezit genomen, en lijken zich er in ieder geval weinig van het drukke verkeer in de spits aan te trekken. In het zomerhalfjaar is het er qua vogelleven erg rustig. Kleine karekieten en ook de Cetti's zanger zingen in de oeverbegroeiing. Elk jaar probeert een fuut er tevergeefs een gezin te stichten. Regelmatig schiet een ijsvogel luid roepend over het water. Wat meerkoeten en een paartje waterhoentjes, dan heb je het wel gehad. Gezien de aanwezige viseters zit er ook wel wat vis in de plas, in ieder geval zwemmen er enkele grote karpers rond.

Exotische lettersierschildpad

Na het broedseizoen wordt het qua vogels drukker, net als overigens in de nabijgelegen Linge-uiteerwaarden. Volop kuif-, wilde

en krakeenden, ganzen, aalscholvers, meerkoeten, meeuwen en reigers pleisteren dan op de plas. Toen ik het grappige opgegaan-is-plaats-vergaan van allerlei watervogels op een schuin uit het water stekende omgevallen populier zag, besloot ik het schouwspel met de camera het jaar door te volgen. Het is een voortdurende wedijver om het beste plekje om het verenkleed te drogen en daarbij toch uit elkaars comfortzone te blijven. De uitbater van Tapperij Lingezicht zou wat blij zijn met zulk een komen en gaan van de ene na de andere 'stamgast'. Zelfs een exotische lettersierschildpad gebruikte de boom een keer als plek om te zonnen. Vorig jaar meldde ik een opvliegende jonge kwak langs de afgedamde Linge voor ons huis. Fanatiek vogelaar Robert Keizer wist de kwak op mijn aanwijzing op te sporen op een overhangende tak aan de rand van het wiel. Niet op dé boom, maar het had gekund. De soort was daarmee nr. 240 op zijn fabelachtige record Big Year 2021-lijst van Gelderland.

Zo beland je dus van het gadeslaan van stuivertje wisselen van een stelletje watervogels op een boomstam in de roemruchte geschiedenis van zomaar een onopvallend West-Betuws meertje. Er moeten tussen Lek en Linge nog heel wat interessante verhalen op te diepen zijn over vergeten plekken die na eeuwen door de natuur in bezit zijn genomen. 🦆

COLOFON

Hak-al is een uitgave van de Natuur- en Vogelwacht Culemborg en wordt gratis onder haar leden verspreid.

NATUUR- EN VOGELWACHT CULEMBORG (NVWC)

Steenovenslaan 20
4101 AM Culemborg
Triodosbank: NL53TRIO 0781 404 312
KvK Tiel : 40156764
e-mail : post@nvwc.nl
website: www.nvwc.nl
NVWC op Twitter: @NVWCulemborg

ANBI

(Algemeen Nut Beogende Instelling)
De NVWC is een ANBI-instelling:
een gift aan de NVWC is aftrekbaar van het belastbaar inkomen.

REDACTIE

Hoofdredacteur: Louis van Oort
Gabrielle van Appeldoorn
Berry Lucas
Vormgeving: Eric van Grieken

DRUK

BladNL
Oplage: 375 exemplaren

VRAGEN OVER BEZORGING

Johan de Kruif 0345 – 515 767
Distributie:
Ans van den Berg, Yme Jan en Jaaike Bosma,
Jan Dirk Buizer en Mirjam Melman,
Carolien Duivenvoorde, Jannus Geleedst,
Marga Gerards, Jurgen Geven, Gerdit Greve,
Gijsje van Ingen, Caroline van der Laan,
Yvonne Jakobs-Lommers,
Jandirk Kievit, Leo van der Kooij,
Annemarie Roelink, Wim en Carla Rubers,
Winnie Verdouw, Marja ten Voorde,
Harry van de Warenburg, Frans Waroux

ILLUSTRATIES

Eric van Grieken

Overname van artikelen, tabellen en schema's is alleen toegestaan met de volgende bronvermelding: "Bron: Hak-al 03-2022, Natuur- en Vogelwacht Culemborg." Overname van foto's of illustraties is zonder toestemming van de fotograaf of illustrator niet toegestaan. De redactie behoudt zich het recht voor aangeleverde artikelen in te korten, aan te passen, niet te plaatsen en aangeleverde afbeeldingen niet op te nemen.

www.nvwc.nl

ADRESSEN EN INFO

BESTUUR

Contact opnemen met bestuur kan door te mailen naar bestuur@nvwc.nl of te bellen.

Kars Veling (voorzitter)

0345 – 531 689

Martin Heerschop (secretaris)

0345 – 520 380

Johan de Kruif (penningmeester)

0345 – 515 767

Gijsje van Ingen

nvwc.vaningen@gmail.com

Theo de Jong

0345 – 519 946

Ruud Post

0345 – 501 929

VERTROUWENSPERSONEN

Carolien Duivenvoorde
carolienduivenvoorde@pscd.nl
0345 – 505 423

INSECTENWERKGROEP

Karin Verspui
0345 – 574 123
insectencoer@nvwc.nl

JEUGDGROEP

Winnie Verdouw
06 – 40 80 52 08
Maartje van der Ploeg
06 – 10 75 98 66
jeugdcoer@nvwc.nl

KNOTWERKGROEP

Harry van de Warenburg
0345 – 514 358
knotcoer@nvwc.nl

LEZINGEN EN CURSUSSEN

Annette van Berkel
0345 – 531 689
lezingcoer@nvwc.nl

NESTKASTWERKGROEP

Cees van Appeldoorn
Gerrit van Utrecht
post@nvwc.nl

PLANTENWERKGROEP

Bram Schenkeveld
bramschenkeveld@gmail.com

TUIN- EN KLUSWERKGROEP

Frans Waroux
0345 – 515 393
kluscoer@nvwc.nl

VOGELWERKGROEP

Gerrit-Jan Klop
06 – 51 14 86 42
vogelcoer@nvwc.nl

ZOOGDIERENWERKGROEP

Jurgen Geven
0345 – 533 756
zoogdierencoer@nvwc.nl

VRAGEN OVER INSECTEN

Annette van Berkel
0345 – 531 689
lezingcoer@nvwc.nl
Ewoud van de Ploeg
Agrius_convoluti@hotmail.com
Maartje van der Ploeg
peetmaartje@hotmail.com

Alleen al voor die vier schitterende Hak-als per jaar zou je lid worden!

Ontdekken, beschermen, genieten!

Leden van de Natuur- en Vogelwacht Culemborg zijn graag met de natuur bezig. Al die enthousiaste leden zorgen voor gezelligheid en een goede samenwerking, voor het goede doel en zeker voor een inspirerende vereniging.

Wij zijn allemaal vrijwilligers en organiseren activiteiten die openstaan voor iedereen, dus ook voor niet-leden. Lezingen, excursies of natuurwandelingen bijvoorbeeld. Op onze website staan de jaarkalenders voor de senioren en voor de jeugd. Behalve de activiteiten op de twee kalenders, organiseren de werkgroepen ook diverse eigen activiteiten.

Lid of donateur worden?

Download het aanmeldingsformulier op onze website: www.nvwc.nl, vul in, ondertekenen, scan en verzend het formulier digitaal naar ledenadmin@nvwc.nl.

Wat krijg je voor je lidmaatschap?

Vier keer per jaar het schitterende verenigingsblad de Hak-al. Aankondigingen van alle activiteiten via de maandelijkse e-mailnieuwsbrief Tsjiepl! Mogelijkheid om deel te nemen aan alle activiteiten. Lid worden van een of meer werkgroepen. Stemrechten, je kunt dus meebeslissen over het beleid van de NVWC.

Waterspecial

*Insectenleed in de vollopende uiterwaarden!
Een blauw muntgoudhaantje probeert het
vege lijf te redden, na overrompeld te zijn
door het hoge water dat de Baarsemwaard is
binnengestroomd.*

*Traag door de winterkou lukt het de haan-
tjes niet om weg te vliegen. Zich vastklam-
pend aan een stengel in de vlottende plan-
tenresten maken ze de meeste kans.
Dit dramatische beeld werd vastgelegd door
Paul Boddeke in februari vorig jaar.*

*Rechts de drooggevallen Lek als savanne-
landschap, augustus 2022. Berry Lucas*

Agenda NVWC

In de Tsjiepl en op de website wordt de actuele stand van zaken over de activiteiten bijgehouden.

Deadline inleveren kopij Hak-al 2022 – 4: 3 november 2022

www.nvwc.nl